

Suomen nominikantaiset *mainen*-johdokset

Päivi Rintala

Tämän artikkelin aiheena on suomen *mainen*/*mäinen*-johdin, jolla substantiiveista voidaan johtaa »kaltaisuuden adjektiiveja» (esim. *poika* → *poikamainen*, *käpy* → *käpymäinen*) ja adjektiiveista deminutiivisia tai moderatiivisia adjektiiveja (esim. *raaka* → *raakamainen*, *jöro* → *jörömäinen*). (Ks. NS s.v. *mainen*, kohdat 1 ja 2; Hakulinen, SKRK³ s. 140, kohta 31.) Käsittelyn ulkopuolelle jäävät sijaintisuhteita ilmaisevat ns. superlatiiviset adjektiivit, joiden johtimena myös voi olla pelkkä *mainen*/*mäinen* (esim. *etu* → *etumainen*, *taka* → *takamainen*). (Ks. NS s.v. *mainen*, kohta 3; Hakulinen, mts. 125—126.)

Subst.kantaan liittyvänä *mainen* on nykysuomessa erittäin produktiivinen. Sen avulla miltei mistä tahansa substantiivista on mahdollista muodostaa 'kantasanan tarkoitteen kaltaista, sitä jossakin suhteessa muistuttavaa' merkitsevä adjektiivi. Hetken tarpeisiin voidaan jokseenkin vapaasti luoda sellaisia sanoja kuin *pöytämäinen*, *professorimainen*, *luennoitsijamainen*, *luentomainen*, *opiskelijamainen*, *oppilasmäinen* jne. Arkipuheessa harrastetaan myös sellaisia enimmäkseen negatiivisävyisiä *mainen*-johdoksia, joissa ei niinkään ole kyseessä 'kaltaisuuden' merkitys kuin liittyminen kantasanan affektiin (esim. *ämmämäinen*, *pottumainen*, *pyttymäinen*). — *mainen*-johtimen runsaskäyttöisyys näkyy hyvin Suomen kielen käännteissanakirjasta, jossa *mainen*-johdoksia on n. 15 palstaa, laskuni mukaan 890 johdosta. Näistä on subst.kantaisia 873 ja adj.kantaisia vain 17.¹ Joukossa on runsaasti myös kieleen hiljattain tulneiden vierasperäisten substantiivien johdoksia (esim. *faunimäinen*, *laguunimäinen*, *teleskooppimäinen*, *gangsterimäinen*). Kantasanat jakautuvat eri vartalotyyppeihin taulukon 1 osoittamalla tavalla.

Taulukosta näkyy, että *mainen*-johdosten suuri enemmistö (81 %) on johdettu yksivartaloisista kantasanoista. Tämä vaikuttaa normaalilta, kun otetaan huomioon eri vartalotyyppien yleisyysuhteet. Laskelmia nimenomaan nominivartalotyyppien yleisyysuhteista ei ole tiedossani, mutta taulukon

¹ Adj.kantaisiksi on laskettu seuraavat: *arkamainen*, *halpamainen*, *hassumainen*, *huonomainen*, *hupsumainen*, *hämärämäinen*, *jörömäinen*, *keljumainen*, *kenkkumainen*, *maalaismainen*, *märkämäinen*, *pikkumainen*, *pitkämäinen*, *pyöreämäinen*, *raakamainen*, *talonpoikaismainen*, *turhamainen*.

	Lukumäärä	%	%
Yksivartaloisia			
Yksitavuisia	7	1	
<i>a/ä</i> -vartaloisia			
Kaksitavuisia	197	22	
Kolmi- tai useampitavuisia	70	8	
<i>i</i> -vartaloisia	205	23	
<i>o/ö</i> -vartaloisia	140	16	
<i>u/y</i> -vartaloisia	101	11	
Yhteensä yksivartaloisia	720		81
Kaksivartaloisia ²			
Kaksitavuisia <i>e</i> -vartaloisia	55	6	
(Historiallisesti) kolmi- t.			
useampitavuisia <i>e</i> -vartaloisia	115	13	
Yhteensä kaksivartaloisia	170		19
Yhteensä	890	890	100

Taulukko 1. *mainen*-johdosten kantasanat Käänteissanakirjassa.

lukuja voidaan verrata esim. siihen tietoon, että Hakulisen mukaan kaksitavuisien *a/ä*-vartaloiden kokonaismäärä nykysuomessa on n. 2 600, *e*-vartaloiden n. 300 (SKRK³ s. 71). Edellisiä siis on jälkimmäisiin verrattuna yli 8-kertainen määrä. *i*-vartaloita taas on paljon siksi, että suuri osa nuorista ja nuorehkoista lainasanoista kuuluu tähän ryhmään. Yksivartaloisten kantasanojen ylivoimaisuus muuttuu mielenkiintoiseksi, kun käydään tarkastelemaan *mainen*-johtimen liittymistapaa l. sitä, missä muodossa kantasana on. Yksivartaloisilla sanoillahan on vain vokaalivartalo, ja nominatiivi on tämän vartalon kaltainen. Minkään muotokriteerin perusteella ei siis ole pääteltävissä, onko sellaisissa johdoksissa kuin *poikamainen*, *skandaalimainen*, *jörömainen* kyseessä kantasanana vartalo vai nominatiivi. Tavallaan odottaisi vartalon olevan kantana, koska johtimet suomessa yleensä liittyvät vok.-vartaloon. *mainen*-johdoksissa ilmeisesti kuitenkin on toisin, sen osoittavat kaksivartaloisten sanojen johdot. Niistä näkyy, että *mainen* nykysuomessa liittyy kantasanana nominatiiviin.

Kaksitavuisesta *e*-vartalosta johdettujen joukossa ovat erikoistapauksia *miestäminen*, *nukkeminen*, *naismainen* ja *hiusmainen*, muuten kantana on *i*-loppuinen nominatiivi (*olkimainen*, *nuolimainen*, *suonimainen*, *tuppimainen*, *siipimäinen*, *vesimäinen*, *veitsimäinen* jne.). Kyseessä on yksiselitteinen nominatiivi, minkä perusteella on todennäköistä, että useampitavuisienkin *e*-vartaloiden johdoksissa on nominatiivi eikä kons.vartalo — muotokriteereinhän ne eivät ole erotettavissa. *eh*- ja *ek*-nominien johdot (yhteensä 35) ovat tyyppiä *aavemainen*, *voidemäinen*, *möhkäläinen* (ääntämyksessä rajakahdennus). Tyyppi-

² Taulukossa on vältetty tutkielman kannalta irrelevanttia monimutkaisuutta ja otettu kaksivartaloisiin vain kaksi ryhmää. (Historiallisesti) kolmi- tai useampitavuisiin *e*-vartaloisiin kuuluvat myös *eh*- ja *ek*-nomininit (*home* : *homeen*, *voide* : *voiteen*) sekä *pensas* : *pensaan* -tyyppiset nomininit.

esimerkkejä muiden (historiallisesti) kolmi- tai useampitavuisten *e*-vartaloiden johdoksista (sulkeissa tyypin frekvenssi): *sammalmainen* (3); *kämmenmäinen* (1); *pengermäinen* (1); *lammasmäinen, naurismäinen* (22); *laitosmainen* (31); *teollisuusmainen* (1). Erikoistapaus ovat *inen* : *ise* -nominien johdokset (21), joissa esiintyy *s*-loppuinen kons.vartalo, esim. *ihmismäinen, painajaismainen*.³

mainen-johtimen liittymistavasta on vielä syytä panna merkille, että se yleiskielessä aina noudattaa vokaalisointua (*poikamainen — tyttömäinen, aavemainen — kääremäinen, painajaismainen — ihmismäinen*).

Kirjallisissa lähteissä *mainen*-johdoksia esiintyy ainakin Jusleniuksen sanakirjasta alkaen. Varhaisin tietoni kaksivartalaisen sanan johdoksesta on Renvallin sanakirjassaan mainitsema *lapsimäinen*; vanhemmista lähteistä olen todennut vain yksivartaloiden sanojen johdoksia. Johtimen liittymistapa on vanhoissa lähteissä yleensä sama kuin nykyään, vokaalisointua noudattava *mainen* siis liittyy vartalo-nominatiiviin. Muutamia tietoja on myös poikkeuksellisesta liittymistavasta (ks. jäljempää s. 186—). Subst.- ja adj.kantaisten johdosten yleisyysuhteet ovat toiset kuin nykyään: adj.kanta on miltei yhtä yleinen kuin subst.kantakin. Jusleniuksen sanakirja sisältää subst.kantaiset johdokset *connamainen, näljämäinen, puckimäinen, äijämäinen ja ämmämäinen*, adj.kantaiset johdokset *isommainen, paxumainen ja persomainen* sekä lisäksi seuraavat, joiden kantasana voisi olla kumpaa tahansa sanaluokkaa: *hohcomainen, löllimäinen, pöhkömäinen, tohcomainen*. Ganander mainitsee kaikki nämä⁴ ja lisäksi subst.kantaiset *huoramainen, härkämäinen ja sikamäinen*, adj.kantaiset *hassumainen, kylmämäinen ja laiskamäinen*. Renvall laajahkossa *mainen*-artikkelissaan antaa seuraavat tiedot:

mainen et mutata vocali *mäinen* saepe coalescit cum praecedenti et exprimit genus, indolem l. similitudinem cujus rei, e.c. *herramainen* dominis l. honoratioribus similis, *sikamainen* sui similis, sordidus, *härkämäinen* tauro similis qua gestus, *lapsimainen* puerilis, it. *isomainen* l. *isommainen* (pro *ison-mainen*) nonnihil magnus, majusculus, *kylmämäinen* l. *kylmämmäinen* nonnihil frigidus, *ulkomainen* exterior, *sisämäinen* l. *sisämmäinen* interior.

Lönnrotin vastaavassa artikkelissa ei ole esimerkkejä *isommainen*-tyypistä.

Vanhan kirjasuomen arkistosta olen tavoittanut *mainen*-johtimen liittyneenä kolmeen subst.- ja viiteen adj.kantaan. Subst.kantaisia johdoksia ovat *töykkämäinen* (As. Pg 773 1750 B1b), *näljämäinen* (Misander-Wirzenius 1768 s. 209—210) ja *multamainen* (Lizelius, STS 1775 s. 6), adj.kantaisia *piikämäinen* (Alm. 1756 B3b, Alm. 1806 B3a), *mustamainen* (Lizelius, STS 1776 s. 146,

³ *inen*-nominista käytetään yhdyssanoissakin säännöllisesti kons.vartaloa (esim. *ihmiskunta, painajaisuni, Mäkis-vainaja*).

⁴ Vähäisenä erona voidaan kirjata, että Jusleniuksen *hohkomaisen* sijasta Gananderilla on *hohkamainen* 'swampig, ihålig som en røfwa; porofus'.

171), *nuoskamainen* (Lizelius, mts. 106), *kipeämäinen* (Lizelius, mts. 131) ja *ruskeamainen* (Lizelius, mts. 146). On syytä panna merkille, että kahdeksasta johdoksesta peräti viisi on poimittu Lizeliuksen tekstistä. Vielä 1800-luvun jälkipuoliskolla ja vuosisadan vaihteessakin myös adj.kantainen tyyppi on puolustanut kotipaikkaoikeuttaan kirjakielessä. Esim. tuntemattoman suomentamana 1877 ilmestyneestä J. H. F. Mahnin neuvokkikirjasta »Kuusi-sataa Talouden hoitannossa käytettävä, kunnollista ja koeteltua keinoa» olen poiminut adj.kantaiset johdot *hyvämäinen*, *kylmämäinen*, *mustamainen*, *taajamainen*, *kankeamainen*, *karkeamainen*, *korkeamainen*, *rajumainen*, *paksuamainen*, *pienimäinen*, *suurimainen* ja *valkoismainen*. Kauppi-Heikin tuotannosta on poiminnoissani *ujomainen* (Tarinoita 1908 s. 115), Artturi Kanniston kirjeistä vuosilta 1901—06 *huonomainen* ja *isomainen* (SUSA 64 s. 12, 124, 145).

Kieliopit kiinnittävät *mainen*-johdoksii huomiota 1840-luvulta lähtien. Jokseenkin yhtäpitävästi *mainen/mäinen* esitetään johtimena (vanhemmassa terminologiassa päätteenä), jolla sekä substantiiveista että adjektiiveista voidaan johtaa »kaltaisuuden adjektiiveja».⁵ Johtimena *mainen*-aineksen esittävät myös Hakulinen (SKRK³ s. 140), Penttilä (SK s. 291) ja Ikola (SKK s. 194—195). Toisenlaista tulkintaa edustavat Renvall ja Ahlqvist, jotka pitävät *mainen*-loppua — epäitsenäisyytensä vuoksi kylläkin erikoislaatuisena — yhdysojana (Renvall, Finsk språklära 1840 s. 21; Ahlqvist, SKR s. 75). Ahlqvistille *mainen* näyttää olleen vieraanlainen, sillä hän nimenomaan huomauttaa, että »tämän sanan avulla tehtyjä liittosanoja ei ole monta»; esimerkkeinä ovat *sikamainen*, *akkamainen* ja *koiramainen*.

mainen-johtimen alkuperästä on vallitsevana käsitys, että se on *maa*-subst:n *inen*-johdos (esim. Tunkelo, Vir. 1914 s. 132; Hakulinen, SKRK³ s. 140; Penttilä, SK s. 291). Tämä etymologia juontuu ainakin Ahlqvistilta (SKR s. 75) ja edelleen Renvallilta (Finsk språklära s. 21). Kovin yksityiskohtaisia perusteluja sille ei ole esitetty. Renvall vain yksikantaan ilmoittaa *mainen*-»adjektiivin» (sanoissa *sikamainen* ja *härkämäinen*) *maa*-sanasta johdetuksi.

⁵ Seuraavassa luetellaan esimerkkisanoineen 1800-luvun kieliopit, jotka kiinnittävät huomiota *mainen*-johdoksii. Saman kieliopin uusintapainokset tai saman tekijän uudet kieliopit mainitaan vain, mikäli mukaan on tullut uusia esimerkkisanoja. Eurén, Grunddragen till finsk formlära 1846 s. 64: *susimainen* 'vargaktig'; *hyvämäinen* 'något god', *pahamainen* 'något elak'.

— Finsk språklära 1849 s. 120: samat sekä *karhumainen*, *koiramainen*.

— Suomalainen kielioppi suomalaisille 1852 s. 116: *sikamainen*, *karhumainen*, *härkämäinen*, *koiramainen*; *hyvämäinen*.

Collan, Finsk språklära 1847 s. 142: *hyvämäinen*, *pahamainen*.

Länkelä, Suomen kielen kielioppi 1867 s. 82: *aaltomainen*, *heinämäinen*, *karhumainen*. Genetz, Suomen kielen äänne- ja muoto-oppi ynnä runous-oppi 1881 s. 20: *lapsimainen*, *poikamainen*; *hyvämäinen*, *pahamainen*.

Hämäläinen, Suomen-kielen muoto-oppi 1883 s. 121: *akkamainen*, *koiramainen*, *poikamainen*, *petomainen*.

Setälä, Suomen kielioppi 1898 s. 121: *poikamainen*, *sikamainen*; *hyvämäinen*, *huonomainen*. (Samoin uusimmissakin painoksissa.)

Ahlqvist huomauttaa, että *maa*-subst:lla on myös merkitys 'laatu, laji', esim. korttien eri maista puhuttaessa. Hakulinen viittaa sellaisiin *maa*-subst:n käyttötapoihin kuin esim. »hän on sitä maata» = 'sen laatuinen' ja mainitsee rinnakaistapauksena *lainen*-lopun kehityksen (*lainen* < *lajinen*). — Toista käsitystä *mainen*-aineksen alkuperästä edustaa Lehtisalo, joka on ottanut *mainen*-johdokset mukaan uralilaisen *m*-suffiksin käsittelyyn (SUST LXXII s. 88—89).

Perinnäiselle etymologialle ei mielestäni ole esitetty riittäviä perusteluja. Avainkysymyksenä on pidettävä sitä, merkitseekö *maa* tosiaan — tai onko se joskus merkinnyt — myös 'laatua, lajia'. Vanhan kirjasuomen arkistossa ei ole tällaiseen merkitykseen viittaavia tietoja, ei liioin vanhemmissa sanakirjoissa (Jusl., Gan., Renv.). Varhaisin löytämäni maininta on Lönnr:n esimerkkilause »on kaikki vallan yhtä maata» = 'af samma stycke' (huom. merkityksenselitys!). Nyksuomen sanakirjassa *maa* mainitaan korttipeliterminä, merk. 'väri' (pata, hertta, ruutu ja risti ovat pelikorttien neljä maata). Myös korttitermin kuvallisesta käytöstä on esimerkkejä: Tahdon tietää, mitä maata sinä oikein olet. Antti on toista maata kuin me muut. Kaikki he ovat samaa maata. Samaa (yhtä) maata kuin maalarin housut. — NS siis edustaa sitä käsitystä, että sellaiset sanonnat kuin *mitä maata*, *toista maata*, *yhtä maata* ovat korttitermin kuvallisia käyttötapoja. Tälle käsitykselle on saatavissa tukea kansankielestä ja itäisistä lähisukukielistä.

Taulukkoon 2 on koottu Sanakirjasäätiön järjestettyjen kokoelmien tiedot, joissa *maa*-subst:n voisi ymmärtää merkitsevän 'laatua, lajia'. Vasemmassa palstassa on korttitermi *maa*. Mukaan ei ole otettu Sanastajassa 82 (1962) julkaistun kortinpeluusanastoa koskevan kyselyn vastauksia, koska tällaisen erikoiskyselyn tuottamat tiedot helposti vääristäisivät kokonaiskuvaa.⁶ Korttitermi *maa* mainitaan näissä vastauksissa seuraavista pitäjistä: Muurl Pert Hui Tuusu Asi Vehk Avus Laih AVie Pud KemJ Jyv Kite Nmes PieV VuoR Kauk Pari SuomN Sui. Tietoja on siis eri puolilta maata, ja yhdessä taulukkoon merkittyjen muiden tietojen kanssa ne riittävät osoittamaan, että *maa* on 'korttilajin' merkityksessä yleissuomalainen.⁷ Muiden tietojen niukkuus johtunee ensi sijassa siitä, että sellaista kyseenalaista sanastoa kuin kortinpeluusanastoa ovat tarkanneet vain erityisen huolelliset ja/tai ennakkoluu-lottomat sanastajat (esim. V. Myrsky Perniöstä, Aino Oksanen Iitistä, V. Tala Kymistä, A. Ojajarvi Nurmosta, Kustaa Vilkuna Nivalasta, V. Tarkiainen Juvalta, R. E. Nirvi Kiihtelysvaarasta, Ahti Rytönen Maaningalta,

⁶ Kyselyn vastausten hakusanointus on kesken, ja niitä säilytetään omana kokoelmana. Vastauksia on neljä lippaallista.

⁷ Kortinpeluekyselyn vastauksista päätellen ei samassa merkityksessä vakiintuneesti käytetä mitään muuta termiä. Eräiden pelien (esim. pokerin) erikoissanastoa on *väri* (Avus Ilm KemJ Kite PieV Kauk).

		Kortti- pelissä	»Yhtä maata kuin maala- rin housut»	Muu vas- taavan- lainen sanonta	Samaa/yhtä /eri/toista/ mitä/sitä maata muissa yht.	Muu attr. ~muu sija
LOUNAIS- MURTEET	Perniö	+				
	Halikko		+			
	Paimio		+			
SIIRTYMÄ- MURTEET	Pori		+			
	Huittinen				+	
	Vampula				+	
HÄMÄL.- MURTEET	Loimaa		+	+		
	Pöytyä				+	
	Punkalaidun		+		+	
	Ikaalinen				+	+
	Hämeenkyrö					+
	Längelmäki				+	
	Hattula		+		+	
	Vanaja		+			
	Hollola		+			
	Nastola	+			+	
ETELÄ- POHJAL. MURTEET	Askola		+			
	Iitti	+	+			
	Kymi	+				
	Kurikka		+	+		
	Jalasjärvi		+			
	Alavus		+	+		
	Kuortane		+		+	
KESKI- JA POHJOIS- POHJAL. MURTEET	Nurmo	+		+		
	Lapua				+	
	Isokyrö		+			
	Nivala	+				
	Kalajoki				+	
	Pyhäjoki				+	
	Utajärvi	+				
PERÄ- POHJOLAN MURTEET	Alatornio				+	
	Täräntö				+	
	Rovaniemi				+	
	Kemijärvi				+	
SAVOLAIS- MURTEET	Mäntyharju		+			
	Ristiina				+	
	Juva	+		+		
	Kangasniemi		+			
	Kiihtelysvaara	+				
	Kuopio		+			
	Maaninka	+			+	
	Nilsjä	+			+	
	Saarijärvi				+	
	Karstula		+			
KAAKKOIS- MURTEET	Sotkamo				+	
	Sakkola	+	+			
	Joutseno				+	
	Kaukola		+			
	Kurkijoki			+		
	Kulla	+				
	Lemi		+			
	Sortavala		+			
	Impilahti					+

Taulukko 2. *maa* 'laatu, laji' Sanakirjasäätiön kokoelmissa.

Simo Hämmäläinen Nilsiästä, S. Ankeria Kullasta). Miltei kaikissa *maa* 'korttilaji' -tiedoissa — sekä Sanastajan vastauksissa että muissa — esimerkkinä on jokin partitiivin muotoinen pronominfraasi (*samaa|yhtä, eri|toista, mitä|sitä maata*).

Pohdittaessa, miten *maa* on joutunut suomalaiseen korttiterminologiaan, on syytä panna merkille, että naapurikielissä samassa tehtävässä on sana, joka muuten merkitsee 'väriä': ruotsissa *färg*, saksassa *Farbe* ja venäjässä *масть* 'karva, väri', virossa ven. lainana *mast*. Nyt näyttää siltä, että *maa*-subst:lle on itäisissä ims. kielissä kehittynyt myös merkitys 'väri'. Tietoja on vepsästä, lyydistä ja karjalasta sekä harvakseltaan suomenkin itämurteista. Eräät esimerkkilauseet ovat omiaan valaisemaan sitä, millaisissa konteksteissa tämä merkityksenmuutos on voinut tapahtua. Niinpä *ma* vepsässä Zaitsevan ja Mulloksen sanakirjan mukaan merkitsee nimenomaan '(kankaan) pohjaväriä', esim. *paatkös ma siniine, a cvetud rusttad* 'leningissä on pohja sininen, mutta kukat punaiset'. Karjalasta on KKS:n käsikirjoituksessa mm. seuraava esimerkki: *mua* 'pohjaväri' (alushameissa oli) *kel mittuinegi, kelgo lambaham mustu, kel harmua* (Salmi). Zaitsevan ja Mulloksen toisessakin esimerkissä on kyse tekstiilin väristä (*vougedma koft* 'valkoinen pusero t. nuttu'); vastaavanlaisia esimerkkejä on myös karjalasta (Tver Säämäj, KKS:n käsikirj.). Suomen murteista on ainakin yksi luotettavantuntuinen esimerkki, jossa *maa*-subst:a käytetään kankaan väristä (SaaJ, T. Kaukoranta 1911). Lyydissä *mua* Kujolan mukaan merkitsee yleensä 'väriä', esim. *rusked* 'punainen', *must, vaaged, zelonaine* 'vihreä', *taivahänkarvalline* 'vaaleansininen' *mua*. Pitäisin todennäköisenä, että *maa* on '(maa)pohjan, alustan' merkityksen turvin siirtynyt merkitsemään ensin '(kankaan) pohjaväriä', sitten yleisemminkin 'väriä'. Tätä merkitsevänä se on voinut joutua korttiterminologiaan, koska naapurikielissäkin korttilajia nimitetään sanalla, joka oikeastaan tarkoittaa 'väriä'. Paitsi suomessa *maa* esiintyy korttiterminä ainakin karjalassa. Jo Genetzillä on esimerkki *midä main, mütüttä moada kartit ollah* (TVKK s.v. *moa*). KKS:n käsikirjoituksessa tietoja on seuraavilta alueilta: Uhtua Rukaj Suoj Tver Säämäj Nek-Riip.⁸

⁸ Missään tapauksessa suomalainen korttiterminologia ei voi olla kovin vanhaa, sillä korteilla pelaaminen tuli Pohjoismaissa tunnetuksi vasta keski- ja uuden ajan taitteessa.

Koko Euroopasta varhaisin tieto korttipelistä on v:ltä 1377, vanhimmat säilyneet pelikortit ovat Milanosta v:ltä 1440. Kortinpeluu oli aluksi ylimystön huvia, mutta yleistyi ja kansanomaistui, kun oli keksitty kirjapainotaito. Vanhin tieto Pohjoismaista on Tanskan hovista v:ltä 1487. Ruotsista on tieto v:ltä 1498, joskin pelaajat saattoivat olla ulkomaalaisia. (John Bernström, Kortspel och spelkort. Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid IX. Helsingfors 1964.) Suomesta ei ole varhaisia kirjallisia tietoja. Sen sijaan Lohjan kirkon kattomaalauksessa, joka kuvaa syntisten pitöpöytää, näyttäisivät paholaiset pelaavan korttia kuninkaan ja hänen seurueensa kanssa. Lohjan kirkon maalaukset on ajoitettu vuosien 1514 ja 1522 välille (esim. Riitta Pykkänen, Lohjan Pyhän Laurin kirkko, Lisiä Lohjan pitäjänkertomukseen XLIII, Lohja 1959,

Muut käyttötavat, joissa *maa* näyttäisi merkitsevän 'laatua, lajia', ovat johdettavissa korttitermistä. Jokseenkin koko kielialueella tunnetaan sanonta »yhtä/samaa maata kuin maalarin housut». Useista pitäjistä se on ainoa tähän yhteyteen kuuluva tiedonanto. Tällaisen sanonnan syntyä on paha mennä arvailemaan, mutta tuntuu kuin takana olisi jonkinlainen yhteys 'värin' merkitykseen, kun kerran on kysymys *maalarin* housuista. Seuraavan palstan »muut sanonnat» ovat vastaavanlaisia yhtäläisyydenkorostusvertauksia, esim. »yhtä maata ku Jaskan housut ja päita» (Kuri) / »yhtä maata kun sutten silimäävväli» (Nmo) / »yhtä muata ku Pöyhölä porsaas» (Juv) / »yhtä muata ko sijan takajalat» (Kurk). Tällaiset vertaukset tietysti ovat käypiä monenlaisissa konteksteissa mutta erityisen tarpeellisia kortinpeluussa: niitä käytetään pelin höystämiseen, kuten muitakin korttitermien ympärille rakentuneita sanontoja ja sutkauksia.⁹ Neljänteen palstaan on koottu tiedot, joita on partitiivin muotoisten pronominifraasien *samaa/yhtä, eri/toista, mitä/sitä maata* käytöstä muutoin kuin kortinpeluukonteksteissa tai vakiintuneissa lauseparsissa. Muiden attribuuttien tai muiden sijojen käytöstä on vain muutama tieto: »Mun kellonviäterini on niin huanoo maata» (Ika, K. Uusitalo 1938; vrt., että pelissäkin maa voi olla hyvä tai huono) / »Asiat tuntu vähä siähemmaaham menevän» (HKYr, I. Kohtamäki 1935; erikoista vain illatiivi) / »miun muata» = 'suunnilleen minun mittaiseni' (Imp, E. Laitinen 1939).¹⁰

Maa-subst:lla siis tuskin on korttiterminologian ulkopuolella ollut 'laadun, lajin' merkitystä. Jonkinlaisena siltana korttitermin ja *mainen*-johdosten välillä voisivat olla pronominifraasit *sitä maata, toista maata* jne., mikäli myös *mainen* voisi liittyä samoihin pronomineihin. Tietoja ei kuitenkaan ole sellaisista ilmauksista kuin **semäinen* tai **senmainen*, **toismainen* tai **toisenmainen*, vaan *mainen*-johdin liittyy vain substantiiveihin ja adjektiiveihin. (Vrt. suh-

s. 19). Maalauksilla on kuitenkin ollut ulkomaisia esikuvia, joten kuvaa ei voi pitää varmana todisteena korttipelin tuttuudesta Suomessa.

Kiitän prof. Ilmar Talvea, joka on neuvonut minulle kortinpelun historiaa koskevaa kirjallisuutta ja mm. kiinnittänyt huomioni mainittuun kattomaalaukseen.

⁹ Myös sananparsia ja sanontoja tiedusteltiin Sanastajan kortinpelukykyssä. Vastauksissa on seuraavat *maa*-subst:n sisältävät sanonnat:

Asi »Yhtä maata kun Musun pöksyt.»

Laih »Yksi maa ja parhat päällä.»

»Maata maallen vaikkei jaksakkaa.»

Pud »Pata on parasta maata.»

Jyv »Moata moalle ettei persep pala.»

SuomN »Jos ottais näissä maissa.»

»Näissä maissa se oli isäni hauta.»

¹⁰ Karjalassa *maa* esiintyy 'laadun, lajin' merkityksessä samaan tapaan kuin suomessa. Genetzillä on esimerkit *sitä moada, sih moah* 'sitä lajia', *trekoo on štani-moa* 'trikoo on housukangasta' (TVKK s.v. *moa*). KKS:n käsikirjoituksessa esimerkkejä on seuraavista pitäjistä: Uhtua Paatene Suoj Säämäj; yhdeksästä esimerkistä peräti kahdeksassa on partitiivi. Säämäjärveltä mainitaan adverbi *moalleh* 'hyvin, sopivasti'.

teisiin sitä lajia — sellainen, samaa lajia — samanlainen, toista lajia — toisenlainen; sitä laatua — senlaatuinen, eri laatua — erilaatuinen jne.) On myös syytä panna merkille, että pronominfraasit *sitä maata, toista maata* jne. yhä kavaltavat alkuperänsä sikäli, että ne ovat hieman slanginomaisia eivätkä tule kysymykseen esim. arvokkaaksi tarkoitettussa esityksessä (vrt. tässä suhteessa samalähtöisiin fraaseihin *olla valttia, lyödä valttinsa pöytään*). *mainen*-johdin sen sijaan on tyyllisesti neutraali, siinä ei ole mitään slanginomaista tai alatyylistä. Sopii myös epäillä, olisiko korttipakan äärestä liikkeelle lähtenyt ilmaus menneinä vuosisatoina voinut saada sitä laajaa levikkiä ja runsasta käyttöä, minkä *mainen*-johdin on saanut, sillä kortinpelukseen on perinnäisesti suhtauduttu sangen tuomitsevasti. Näihin päiviin on asenteissa säilynyt jotakin siitä keskiaikaisesta käsityksestä, että pelikortit ovat pahalaisen keksintöä.

Renvallin etymologian hyväksymiselle on morfologisikin esteitä. Jos *mainen* olisi *maa*-subst:n johdos, odottaisi sen säilyneen vokaalisoinnun ulkopuolella kuten muutkin itsenäisestä nominista johdetut epäitsenäiset perusosat. Lähimpiä vertauskohteita ovat *lainen* (← *laji*) ja *moinen* (kehityksestä ks. Ojansuu, Vir. 1912 s. 49—53; Hakulinen, SKRK³ s. 140), joihin *mainen* pituudeltaan ja rakenteeltaan rinnastuu mutta jotka eivät noudata vokaalisointua. Vrt. myös *puoleinen* (esim. *kylmänpuoleinen*), *päiväinen* (*pahanpäiväinen*), *sorttinen* (*tyhmänsorttinen*) ym. Liittymistavaltaankin *mainen* poikkeaa useimmista itsenäiseen nominiin perustuvista epäitsenäisistä perusosista. Edellä on pantu merkille, että *mainen* liittyy kantasanana nominatiiviin (t. sanavartaloon). Useimmat epäitsenäiset perusosat sen sijaan liittyvät genetiiviin. Olen pro gradu -työssäni »Suomen kielen moderatiivadjektiiveista» (1956) melko laajan kirjakielestä, kansanmurteista ja sanakirjoista kerätyn materiaalin pohjalla tarkastellut niitä epäitsenäisiä perusosia, joiden avulla adjektiiveista voidaan muodostaa moderatiivadjektiiveja. Subst.kantaisista *inen*-johdoksista on aina nominatiiviin liittyviä löytynyt vain yksi, nimittäin *valtainen* (esim. *mustavaltainen*). Joko nominatiiviin tai genetiiviin liittyvät *luontoinen* (esim. *hyvä[n]-luontoinen*), *tekoinen* (*hyvä[n]tekoinen*) ja *nahkainen* (*hyvä[n]nahkainen*). Yleensä genetiiviin, joskus harvoin nominatiiviin liittyvät *henkinen* (*kateenhenkinen*, *herrashenkinen*), *karvainen* (*mustankarvainen*), *muotinen* (*laiskanmuotinen*), *per(k)kainen* (*laiskanper[k]kainen*), *pintainen* (*laiskanpintainen*), *päiväinen* (*huononpäiväinen*), *sorttinen* (*ylpeänsorttinen*) ja *voittoinen* (*mustanvoittoinen*). Genetiiviin liittyvät *lainen* (*pienenlainen*), *moinen* (*kylmänmoinen*), *aikainen* (*turhanaikainen*), *kaltainen* (*huononkaltainen*), *parkainen* (*pahanparkainen*), *puoleinen* rinnakkaismuotoineen (*nuorenpuoleinen*) ja *sekainen* (*laiskansekainen*). (Mts. 29, 60, 65—100, erityisesti tiivistelmä s. 100.) Ainakin tämän aineiston perusteella näyttää siltä, että määriteosa on sitä varmemmin genetiivissä, mitä grammatikaalistuneempi perusosa on. Nominatiivissa määriteosa on vain silloin, kun perusosalla vielä on semanttinen yhteys kantasanaan ja koko yhdynnäinen oikeastaan onkin

sanaliiton johdos (esim. *hyvä luonto* → *hyväluontoinen*, *hyvää tekoa* → *hyvätekoinen*, *hyvä nahka* 'luonne tms.' → *hyvänahkainen*; vrt. keskenään ilmauksia *mustakarvainen* — *mustankarvainen*, *sileäpintainen* — *laiskanpintainen*, *jokapäiväinen* — *huononpäiväinen*). Esim. *lainen*, *moinen* ja *puoleinen*, jotka ovat täysin irtautuneet kantasanastaan ja grammatikaalistuneet, liittyvät aina genetiiviin. Jos *mainen* olisi *maa*-subst:n johdos, olisi sangen poikkeuksellista, että se säännöllisesti liittyy nominatiiviin huolimatta siitä, että mitään semanttista yhteyttä kantasanaan ei enää ole.

On siis syytä tutkia, mitä perusteita on löydettävissä vaihtoehdoiselle etymologialle l. sille käsitykselle, että *mainen* on kahden johtimen kombinaatio (*ma* + *inen*).

Kombinaation edellisenä jäsenenä olisi tällöin primaarinen johdin *ma/mä*. *m*:llinen denominaalinen nomininjohdin tunnetaan kautta uralilaisen kielikunnan (ks. esim. Lehtisalo, SUST LXXII s. 82—91; Györke, Die Wortbildungslehre des Uralischen s. 43—44; Ravila, FUF XXIV s. 42—43), *a/ä*-vokaalia voidaan siinä jäljittää ims. kielten ulkopuolelle lappiin ja volgalaisiin kieliin.¹¹ Suomen *ma/mä*-johdoksissa on Hakulisen mukaan paikkaa merkitseviä substantiiveja (esim. *laitama*, *poukama*, *reunama*), deminutiivisluonteisia substantiiveja (*kuusama*, *nikama*, *äkämä*) ja adjektiiveja (*mokoma*, *muutama*, *tämä*) (SKRK³ s. 111—112). *ma*-johdostyyppiin on vakuuttavasti palautettu myös karitiiviadjektiivit (*kalaton* << **kalattama*), *in*-superlatiivi ja eräät yksityiset nominit (esim. *lämmiin*, *hapan*) (viimeksi Terho Itkonen, Congressus secundus internationalis fenno-ugristarum I s. 212—221). Erityisesti nämä sekundaarisen äännekehityksen läpikäyneet sanaryhmät ovat osoituksena siitä, että *ma/mä*-johtimella vanhastaan on muodostettu myös adjektiiveja. *ma/mä* on, kuten Ravilakin huomauttaa FUF XXIV s. 41—42, ns. deminutiivijohdtimiin luettava johdin, joka on lokaalisen merkitystehtävänsä saanut paikallisuutta ilmaisevien pääsanojen yhteydessä.

ma + *inen*-kombinaatio tunnetaan ennestään parista muusta johdostyyppistä. Juuri sillä on nähtävästi alkuaan johdettu sijaintisuhteita ilmaisevat ns. superlatiiviset adjektiivit, joiden levikkialuetta ovat kaikki ims. kielet ja lappi (ks. esim. Ravila, FUF XXIV s. 43; Erkki Itkonen, Studia Ethnographica Upsaliensia XXI s. 164—165; Terho Itkonen, Congressus secundus I s. 213, 214). Niiden *i*:töntä alkutyyppiä edustanevat sellaiset johdokset kuin *sm*.

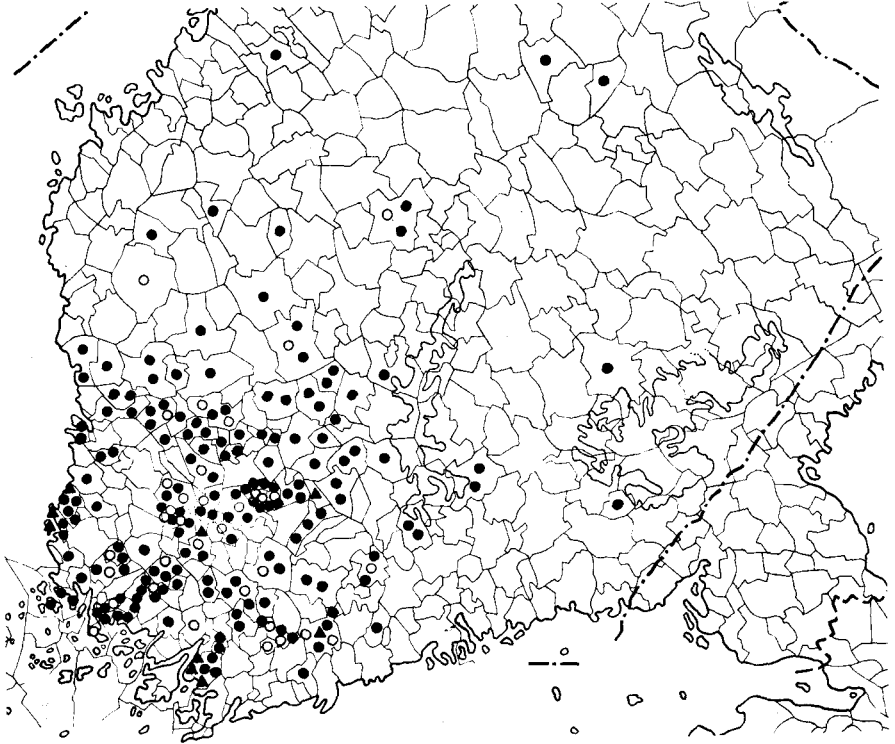
¹¹ Vanhoja *a/ä*-vartaloita näyttäisivät olevan esim. seuraavat sanat:

1p. *goas'* *kem* 'kotka' (ks. esim. SKES s.v. *kotka*);

1pL *toläm*, *tollome*- 'feuerstätte im walde, wo man übernachtet' (*tollo*- 'feuer') (Wiklund, SUST I);

mordE *jakšamo*, M *jakšamä* 'kalt, kälte' (Paasonen, Mordw. Chrest.);

mordE *šapamo*, M *šapamä* 'sauer' (= sm. *hapan*) (Paasonen, mt.). Tšeremississä palautunee *ma/mä*-asuun yhdyssuffiksiin jälkiosa johdoksissa *pezo-lmä* 'pihlaja, pihlajanmarja' ja *pükše-rmä* 'pätkinäpensas' (murremuotoja ks. Wichmann, SUSA 30, 6 s. 21).

Kartta 1. Moderatiiviset *mainen*-johdokset. Kantana ● vartalo-nominatiivi, ○ nominatiivi, ▲ vartalo, kannan ja johtimen rajalla (ollut) geminaatta. 1 merkki = 1 johdos, 2 merkkiä = 2–4 johdosta, 3 merkkiä = 5 t. useampia johdoksia.

alamainen, etumainen, murt. perämäinen, sisämäinen, syrjämainen, takamainen, vir. päramine, otsmine, ülemine, virE lähemäne (vrt. Terho Itkonen, mts. 214). Myös deverbaalisella *ma*-johtimella on rinnallaan *ma + inen* (suhde lukemassa : lukemaisillaan).

Kansankielessä *mainen*-johdosten levikki ei peitä kieli-aluetta tasaisesti, vaan sen painopiste on selvästi länsimurteissa. Huomiota ansaitsee, että *mainen*-johtimisilla moderatiivijohdeillä on oma levikkialueensa lounais- ja hämäläismurteissa (kartta 1). Ensisijaisesti juuri tältä alueelta sain Sanastajassa 86 (1964) julkaisemani kyselyn (47: 2486) vastauksina tietoja subst.-kantaisistakin *mainen*-johdoksista. Yleiskuvan levikistä antavat Muoto-opin arkiston tiedot, jotka on koottu taulukkoon 3. Taulukkoa ei tietenkään pidä ottaa kirjaimellisesti, sillä kerääjien tarkkuudessa ja kiinnostuksessa juuri tähän yksityiskohtaan (Muoto-opin keruuooppaan n:o 62) on eroja. Silti on nähtävissä, millä alueilla *mainen*-johdoksia ensisijaisesti käytetään. Todennäköisesti myös subst.- ja adj.kantaisten johdosten yleisyysuhteista syntyy

Taulukko 3. *mainen*-johdokset Muoto-opin arkiston kokoelmissa (kysely 62, 10. 6. 75 valmiina olleet 70 kokoelmaa).

		Subst.kanta	Adj.kanta		Yht.	
			Moderat.	Ei-moderat.		
LOUNAIS- MURTEET	Rauma	7	4	—	11	
	Masku	1	2	1	4	
	Merimasku	1	—	3	4	
	Halikko	1	1	1	3	
SIIRTYMÄ- MURTEET	Merikarvia	8	2	2	12	
	Loimaa	2	6	5	13	
	Somero	2	4	3	9	
	Vihti	22	12	3	37	
	Kankaanpää	5	—	—	5	
HÄMÄL- MURTEET	Virrat	3	—	3	6	
	Teisko	4	2	—	6	
	Juupajoki	3	2	1	6	
	Kangasala	3	1	—	4	
	Tammela	—	1	3	4	
	Hausjärvi	—	—	—	—	
	Myrskylä	—	—	—	—	
	Vehkalahti	2	—	—	2	
	Töysä	1	1	—	2	
	Kurikka	—	1	2	3	
	Laihia	—	—	—	—	
	Vähäkyrö	—	—	—	—	
	Ylihärmä	—	—	—	—	
KESKI- JA POHJOIS- POHJAL- MURTEET	Halsua	3	—	—	3	
	Reisjärvi	—	—	—	—	
	Kälviä	—	—	—	—	
	Himanka	8	—	2	10	
	Kalajoki	1	—	—	1	
	Kärsämäki	1	—	—	1	
	Haapavesi	3	—	—	3	
	Saloinen	—	—	—	—	
	Pattijoki	5	—	1	6	
	Raahe	1	—	—	1	
	Yli-Ii	2	—	—	2	
	Pudasjärvi	1	—	3	4	
	Kuivaniemi	5	—	1	6	
	PERÄ- POHJOLAN MURTEET	Jällivaara	—	—	—	—
		Raisi	—	—	—	—
Täräntö		—	—	—	—	
Kolari		—	—	—	—	
Kemi		—	—	—	—	
Sodankylä		1	—	—	1	
Kemijärvi		—	—	—	—	
SAVOLAIIS- MURTEET		Kuhmoinen	—	—	—	—
		Hirvensalmi	—	—	—	—
		Mikkeli	—	—	—	—
	Sulkava	—	—	—	—	
	Sääminki	1	—	—	1	
	Kitee	1	—	—	1	
	Kontiolahti	1	—	1	2	
	Ilomantsi	—	—	—	—	
	Pielisjärvi	2	—	—	2	
	Juuka	1	—	1	2	
	Vehmarsalmi	—	—	—	—	
	Lapinlahti	3	—	—	3	
	Karttula	—	—	—	—	
Suonenjoki	1	—	2	3		
Vesanto	1	—	—	1		

	Subst.kanta	Adj.kanta		Yht.
		Moderat.	Ei-moderat.	
Pyhäjärvi Ol.	2	—	1	3
Pihtipudas	1	—	—	1
Sumiainen	3	—	3	6
Laukaa	—	—	—	—
Uurainen	4	—	—	4
Saarijärvi	2	2	5	9
Kannonkoski	—	—	3	3
Keuruu	1	—	—	1
KAAKKOIS- MURTEET ¹²				
Virolahti	1	—	—	1
Lappee	—	—	—	—
Joutseno	—	—	—	—
Koivisto	—	—	—	—
Uusikirkko VI.	—	—	1	1

osapuilleen oikea kuva. Vaikka Keruuoppaassa luetellaankin vain adj.-kantaisia, kerääjät esittävät myös subst.kantaisia esimerkkejä. — Lounais- ja hämäläismurteista on tietoja sekä subst.- että adj.kantaisista johdoksista. Erityisen runsaita ovat siirtymämurteiden kokoelmat (huom. erityisesti Matti Vilppulan Vihdin-kokoelma!). Kaakkois-Hämeeseen tultaessa esimerkit harvenevat, mikä vastaa kartan 1 tarjoamaa kuvaa. Etelä-Pohjanmaalta on tietoja eteläiseltä mutta ei pohjoiselta alueelta, Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalta erityisesti rannikkopitäjistä (Him Pat Kui).¹³ Peräpohjolassa *mainen*-johdokset näyttäisivät olevan harvinaisia. Savolaismurteistakin tietoja on melko vähän; ne keskittyvät ensi sijassa Pohjois-Savoon ja Keski-Suomeen (LapL SuonJ Vesa PyhOl Piht Sum Uur SaaJ KanK), siis niihin murteiston osiin, joissa muutenkin on huomattu hämäläisvaikutusta (ks. katsausta Rintala, Suomen *läntä*-loppuiset adjektiivit s. 74 alav. 39). Kaakkoismurteista on vain pari yksittäistä tietoa.¹⁴

Siirryttäessä tarkastelemaan kansankielen *mainen*-adjektiiveja muoto-opin kannalta voidaan ensinnäkin panna merkille, että poikkeukset vokaalisoin-

¹² Taulukosta on jätetty pois Uukuniemen tiedot, koska Uukuniemen kokoelma ei tältä osin vaikuta luotettavalta.

¹³ Huomattakoon, että eri pitäjien kokoelmat poikkeavat toisistaan silloinkin, kun kerääjä on sama. Eino Sydänoja esim. on saanut *mainen*-johdoksia Kurikan mutta ei Laihian kokoelmaansa. Raimo Jussilan Himangan kokoelmassa niitä on 10, Kalajoen kokoelmassa vain yksi. Paavo Suihkonen nimenomaan ilmoittaa, että on Halsualla kuullut vain kolme *mainen*-johdosta, Kälviällä ei yhtään.

¹⁴ Negatiivisia tietoja Sanakirjasäätiön kokoelmissa on juuri niiltä murrealueilta, jotka kartassa ja taulukossa jäävät tyhjiksi. Koko *mainen*-johdin mainitaan oudoksi Lapualla (V. Latvamäki 1920) ja Kaukolassa (P. Iivonen 1964). Sakkolan kokoelmassa Lauri Hakulinen esittää adj:n *sikamainen* mutta huomauttaa, että *mainen*-johdin muuten on murteelle outo. Sanastajassa kysymäni adj.kantaiset johdokset ovat vastaajien mukaan tuntemattomia Askolassa, Savukoskella, Korpilahdella ja Sysmässä. Produktiivinen moderatiivadjektiivien muodostin *mainen* ei ole niidenkään vastaajien kielitajussa, jotka ilmoittavat *isomaisen* tarkoittavan 'pinta-alaltaan suurta', *huonomaisen* 'maittensa puolesta huonoa' jne. Tämänluonteisia tietoja on seuraavista pitäjistä: Heino Avus Piip KemJ Jouts PerM Antt KanN Kars Pihl Soi.

nusta ovat ani harvinaisia. Vain seuraavat tapaukset sisältyvät aineistooni:¹⁵ *Loi tylymainen* 'tylyn tapainen' (N. Ikola 1907) / *Nmo jörömaine(n)* 'jörö, yksitotinen' (A. Ojajärvi 1938) / *Hals kivimaista* (P. Suihkonen 1969—70, MA) / *Him pökömainen, pöökimaine* (R. Jussila 1971, MA) / *HaaV kettinkimainen* (Anja Vähäaho 1969—70, MA) / *Pat kivimaista, lehtimainen kasvi* (Maija Länsimäki 1973, MA) / *Uur vellimaesta* (E. Rautkorpi 1972—73, MA). Näistä vain Loimaan tieto on *mainen*-adjektiivien levikin keskeisalueelta, muut ovat pikemminkin periferiasta. Huomattakoon myös, että sellaiset muodosteet kuin *kivimainen, lehtimainen, vellimainen, kettinkimainen* eivät varsinaisesti ole vastoin vokaalisoinnun periaatteita, joskin kantanominien sijataivutus on etuvokaalinen (vrt. Erkki Itkonen, *Vir.* 1945 s. 174—178). Harvalukuiset esimerkit varsinaisesta vokaalisoinnuttomuudesta (*tylymainen, jörömainen, pökömainen, pöökimainen*) on kuitenkin katsottava oireiksi *mainen*-adjektiivien yhdyssanamaisesta hahmotuksesta.

mainen-johtimen liittymistapa on kansankielessä enimmäkseen sama kuin yleiskielessäkin: *mainen* liittyy yksivartaloisten sanojen vartalo-nominatiiviin ja kaksivartaloisten nominatiiviin. Seuraavassa tarkastellaan ensin näitä »normaalitapauksia», adj.- ja subst.kantaiset toisistaan erottaen. Erikseen otetaan puheeksi erikoistapaukset, joissa kannan muoto on jokin muu.

Adj.kantaisista *mainen*-adjektiiveista valtaosa on johdettu yksivartaloisista kantasanoista. Moderatiivadjektiiveina moderatiivisten *mainen*-johdosten levikialueelta (kartta 1) on merkitty seuraavat sanat:¹⁶ *ehjämäinen, haperomainen, harmaamainen, harvamainen, hei(k)komainen, hilkomainen* (vrt. *hilko* 'iloinen, vallaton'), *huonomainen, hyvämainen, häijymäinen, höpsömäinen, ikävämäinen, isomainen, jolsamainen* (vrt. *jolsa* 'karkeatekoinen, ruma'), *juromainen, jörömäinen, kakomainen* (vrt. *kako* 'typerä, hölmö'), *kalpeamainen, karheamainen, kepsumainen* (vrt. *kepsu* 'tyhjänpäiväinen, mitätön jms.'), *kierämäinen, kilttimäinen, kipeämäinen, kleinimäinen* (vrt. *kleini* 'hoikka'), *knaftimäinen* (vrt. *knafti* 'niukka'), *korkeamainen, kovamainen, krouvimainen, kuivamainen, kuuromainen, kylmämäinen,*

¹⁵ Kansankielen aineisto tässä tutkielmassa on pääasiassa Sanakirjasäätiön ja Muotoopin arkiston kokoelmista. Tiedot, joiden lähdeviitteenä on vain henkilönnimi, ovat Sanakirjasäätiöstä; Muotoopin arkistoon viittaa lyhenne MA.

¹⁶ Yksittäisten moderatiivijohdosten levikin kuvaaminen ei tunnu aiheelliselta, koska *mainen* on edelleen produktiivinen moderatiivadjektiivien muodostin (kuten yleiskielessä *hko, lainen* tai *puoleinen*). Eri johdoksista tietoja ymmärrettävästi on hyvin epätasaisesti. Useat on tallennettu vain kerran, joistakin on jopa kymmeniä tietoja. Erityisen paljon tietoja on sanoista *huonomainen* (Raum PyhR PyhM TaiS Myn Pern Pom Noo Vam ATar MetM Pöy Aur Maar Somero SomN Num Viht KanP Ika HKyr Suod Mou Kiikoi PunL Ruov Län Erä Oriv Mes Tot Urj Kyl Aka Viia Sääk Hauh Luo Hat Haus Hol Pad Jäms Iis), *isomainen* (Raum PyhR PyhM Myn TaiS Mas Pom Noo Pori Hui Vam ATar MetM Loi Ylän Pöy Aur Maar KosTI Somero Viht KanP Lavi Mou Suoni Kark Tyrvää PunL Ruov Oriv Mes Tot Kyl Aka Sääk Viia Hat Hauh Tamm Heino Juv) ja *nättimäinen*, sekä 'vähän vajaan, niukan' (Raum Noo KosTI Maar Viht KanA Sääk Aka Kyl Urj Hat Hauh) että 'melko sievän' merkityksessä (Raum ATar Loi Pöy Aur Somero Kiika Sääk Kyl Hat).

käyrämäinen, körrömäinen (sanaliitossa *kipeän körrömäinen* 'lievästi sairas'; vrt. *kipeän körrö* 'id.'), *köyhämäinen, laihamainen, laiskamainen, leveämäinen, lievämäinen, lujamainen, lyhytäminen* (ks. Rintala, Suomen läntä-loppuiset adjektiivit s. 78—), *löyhämäinen, mustamainen, nirsumainen, noljomainen* (vrt. *noljo* 'veltto, saamaton'), *nolomainen, nättimäinen, nörkömäinen* (vrt. *nörkö* 'huonovointinen, vähän sairas'), *pahamainen, paksumainen, pehmeämäinen, pelkomainen* (vrt. *pelko* 'arka, pelkäävä'), *pulskamainen, pulskeamainen, pyöreämäinen, riskimäinen, roissimäinen, ruskeamainen, siukkamainen* (vrt. *siukka* 'sairaalloinen, sairas'), *sukkelamainen* (vrt. *sukkela* 'erikoinen, merkillinen'), *surkeamainen, tehkämäinen* (vrt. *tehkä* 'hidas, laiska'), *tuhtimäinen, tyrnämäinen* (vrt. *tyrnä* 'luja, tukeva'), *vahvamainen, vanhamainen, vetelämäinen, vähämäinen*,¹⁷ *ylpeämäinen*. Muutama esimerkki: »Heikomaisia ovat ny» (heinät) (Juup, E. Pääkkönen 1969—70, MA) / »Mutta kylä (= kyllä) se semmonen isomainem miäs on olluj joka sen kantanu on» (nim. Kölhön kiven) (Lavi, Virtaranta, Elettiinpä ennenkin s. 20) / »Vähä krovvi-maiseks käytettiin» (mallasjauhot) (Nak, Minna Savela 1962) / »Kyllä jokuu köyhämäinen miäs teki ittet tuahestaki» (puukontupen) (Luo, M. Rapola 1917) / »Se-o nolomainem pykälä» (sosiaalilainsäädännön eräs pykälä) (Raum, Kirsti Tuominen 1973—75, MA) / (Klimppisopan valmistuksessa) »tehtiin sittem paksumainen taikina ja lusikalla ajettiin pattaan semmottija klimppejä» (Tyrvää, Ritva Halttu 1959) / (Musta kangas) »hallittu (= haalistui) semmotteks niinko ruskeamaiseks päivästäki» (Vam, E. Lepistö 1938).

On myös joukko sellaisia yksivartaloisten adjektiivien *mainen*-johdoksia, joiden merkitys kantasanan merkitykseen verrattuna ei ole ainakaan selvästi tai ensisijaisesti moderatiivinen. Erityisesti lounaismurteissa tavattavia tämän ryhmän johdoksia ovat *hassumainen* 'hassunkurinen, lystikäs jms.' ja *hullumainen* 'epätavallinen, merkillinen jms.'. Hajatietoja lounais- ja hämäläismurteista on adj:sta *kurjamainen* 'ikävä, harmittavainen'. Hämäläismurteiden ja niiden lähinaapuriston sanastoa on *pitkämäinen*, joka voi esiintyä moderatiivadjektiivina 'pitkähkön, pitkänlaisen' merkityksessä mutta yleisemmin merkitsee 'pitkänomaista'.¹⁸ Sekä länsi- että itämurteiden puolella tunnetaan ainakin

¹⁷ *Vähämäisestä* on tietoja vain adverbisessa käytössä: »Siäll oli vähämäisev väkee» (Kyl), »Mistä nys saalaa(n) halkoje(n) hakkaajaa, kun ittelläkin ov vähämäisem miähiä?» (Urj) (Kannisto, Lauseopill. havaintoja s. 6, 180).

¹⁸ *Pitkämäinen* on hämäläismurteissa ja niiden lähinaapuristossa terminluonteinen 'pitkänomaisen' nimitys (Noo Pori Hui Vam ATar KosTl Pöy Aur Somero Num Viht Kih Park Karv HonJ KanP Ika Vilj HKyr Suod Kiikk Tyrvää Kark Suoni PunL Tei Mes KanA Lempä Kyl Urj Aka Viia Luo Hum Isoj KauJ Jal Kuri Pad SaaJ). Esim. »Se on semmonem pitkämäinej ja kapee järvi niinko haukikala on semmonen suikee» (Suod, Hanna Turppa 1958) / (Juopukka:) »semmonen kasvava pitkä marja jok-on niinkum mustikka mutta vähä pitkämäine» (Luo, Terho Itkonen 1962, yksit. tiedonanto). Vähemmän on tietoja sanan käytöstä tavallisena moderatiivadjektiivina 'pitkähkön, pitkänlaisen' merkityksessä (Pert Pori Nak Vam Somero Mou Lavi PunL Kyl Tamm Lop Tuusu Töy). Esim. »Laros oli keskellä semmonem pitkämäinen hirsii» (Lavi, Virtaranta, Vanha kansa muistelee s. 142).

nykyisin sanat *arkamainen*, *halpamainen*, *hurjamainen*, *keljumainen*, *kenkkumainen*, *outomainen*, *pikkumainen*, *raakamainen* ja *turhamainen*. Useimpia niistä on voinut levittää kirjakielikin. Tässä suhteessa poikkeuksellinen on *outomainen* 'outo, omituinen', joka tuskin kuuluu kirjakielen sanavaroihin mutta josta on hajatietoja sekä länsi- että itämurteiden puolelta (Kalan Hui Mou Hauh Lam Nas Kiih Maan Iis Jaak Salm). Muutamista harvoista johdoksista on vain itäisiä tietoja. Sieltä täältä Kaakkois-Hämeestä, savolaisalueelta ja kaakkoismurteista on tallennettu *liikamainen* 'liika, liiallinen' (Iit Kym Kite Kiih Nil SuoS Vahv Lemi). Sana tunnetaan myös karjalassa, jossa merkityksiä ovat 'muukalainen, outo' (Korpis Suoj), 'erikoinen, tavaton' (Säämäj) (KKS:n käsikirj.). Vain Liperistä on tieto adj:sta *suikkomainen* 'kapeneva, suieka' (Raili Hyvärinen 1963). Sitä voidaan verrata nominiin *suikko* 'kapeneva, suieka (esine)' (adj. ja subst.), josta tosin on tietoja vain hämäläismurteista ja Länsipohjasta. Vain Sotkamosta on merkitty *soikkomainen* (L. Lounela 1948; vrt. *soikko*, adj. ja subst.). Kaakkoismurteiden sanastoa on *akkomainen* ~ *äkkömainen*, joka merkitsee 'outoa, vierasta' ja myös 'tottumatonta, ensikertalaista'. Sillä on inkeröismurteissa vastine *äkkämäin* 'tottumaton' (Nirvi, IS).¹⁹ Ilmeinen karjalainen sana on *kiukkamainen* 'outo; tottumaton, ensikertalainen', josta Sanakirjasäätiön kokoelmissa on tietoja vain Ilomantsista (J. Meriläinen 1901, A. Lämsä 1937, J. Varis 1950, P. Romppanen 1958) mutta joka karjalasta on tallennettu useilta paikkakunnilta (Tunkua Rukaj Paatene Poraj, adv. käytössä Tver) (KKS). Kanta-adj. *kiukka* merkitsee karjalassa mm. 'äkillistä' ja 'outoa' (ks. KKS).

Kaksivartaloisten adjektiivien nominatiiviin perustuvia *mainen*-johdoksia ei aineistossani ole paljon. Ne ovat kaikki moderatiivisessa merkityssuhteessa kantasanaansa, ja tiedot niistä on karttaan I merkitty omalla merkillään. Tähän ryhmään kuuluvat johdokset *nuorimainen* (Hali Loi Viht Num Lavi Urj Viia),²⁰ *pienimäinen* (Hui Vam MetM Sam Num Viht HKyr Tyrvää PunL Ruov Kyl Aka Tamm Haus), *uusimainen* (PyhR KarTI Myn Mas Rym Pöy Aur Somero Viht), *lämmimäinen* (Vam), *tervemäinen* (Vam), *hidas-*

¹⁹ *Akkomainen* ~ *äkkömainen* -adjektiivin kantasana on epäselvä, joten kyseessä voisi olla subst.kantainenkin johdos.

Sekä taka- että etuvokaalisesta variantista on runsaasti tietoja Karjalan kannakselta. Niiden jakauma on kiintoisa: *akkomaisesta* on tietoja Parikkalasta Lempaalaan ulottuvalta suhteellisen yhtenäiseltä alueelta (Pari RauJ Jää Kir KauK Käk PyhVI Räi VuoR Vuoksela Sak MetP Rautu ValJ Kive Muol Joh Lempa), *äkkömäisestä* tämän alueen etelä- ja pohjoislaidalta (Koiv UusVI KanJ Muol Kive Teri Rautu ValS; Hii Kurk) sekä Vuoksenrannasta. Jakauma tuntuisi viittaavan siihen, että *äkkömainen* on alkuperäisempi muoto ja *akkomainen* uudennos, mitä käsitystä tukee myös inkeröismurteiden etuvokaalinen *äkkämäin*. (Muista taka- ja etuvokaalisuuden vaihtelutapauksista ks. Saukkonen, Vir. 1962 s. 342—343.)

²⁰ Kaksitavuisten *e*-vartaloiden (*nuori*, *pieni* ja *uusi*) nominatiivin loppuheittoon ei kiinnitetä huomiota, koska siinä ei ole mitään asianomaisten murteiden tyypillisestä edustuksesta poikkeavaa.

mäinen (Vam SaaJ), *kallismäinen* (HKyr), *kaunismäinen* (HKyr), *kitsasmäinen* (KauJ), *viisasmäinen* (Kyl), *hiljaismäinen* (Vam), *lyhköismäinen* (Hui), *pikkaismäinen* (Vam) ja *vähäismäinen* (Vam). Esim. »Se ov viälä nuarimainem miäs» (Loi, Raija Kouri 1968—70, MA) / »siä oli siähen aikäm piänimäiset ne viljellükset» (Tyrvää, Virtaranta, LYSMÄH II s. 748) / (Osmolla on) »viäl uusmaine auto» (Viht, M. Vilppula 1968—71, MA) / »Sillai kaiv vaan ter-
vemmäisestä (jokseenkin terveestä) se kuali» (Vam, E. Lepistö 1939) / »On se niih hijasmaista tchua se Arvon touhu» (SaaJ, Ulla Harju 1967—68, MA) / »Minä olin semmonev vähäsmäinen poika ko se murhan tekä täsä Vampulasa» (Vam, E. Lepistö 1939).

Tavallaan adj.- ja subst.kantaisten johdosten rajatapauksia ovat sellaisten ekspressiivisuonteisten nominien johdokset, joita voidaan käyttää sekä adjektiivisesti että substantiivisesti. Tämäntyyppisiä johdoksia on erityisesti lounais- ja hämäläismurteissa, ja usein niiden merkityksessä tuntuisi olevan moderaatiivinenkin vivahte. Kantasana on tässä ryhmässä yleensä yksivartaloinen. Esimerkkejä: *hotomäinen* 'ahne', *jänkkärimäinen* 'kömpelö', *klopomäinen*, *kolhomäinen* 'kömpelö', *koljomäinen* 'romuluinen, kookas', *kollomäinen* '(käytökseltään) kömpelö', *koukomäinen*, *krankkumäinen*, *krapamäinen*, *kronkelimäinen*, *körmimäinen* 'jörö', *körrimäinen* 'id.', *körömäinen* 'id.', *mökömäinen* 'id.', *mörrimäinen* 'id.', *mörömäinen* 'id.', *nyrrymäinen* 'apea, haluton', *nöllömäinen* 'id.', *nörrömäinen* 'id.', *puhimäinen* 'kuohkea', *rasumäinen* 'nahkea', *rohjomäinen* 'epäsiisti', *skromomäinen* 'kömpelö tjs.', *sohloomäinen*, *solkomäinen* 'vastahakoinen, hankala', *trönttimäinen*, *töhrömäinen*, *törömäinen* 'lyhytsanainen tjs.'. Lähellä tätä ryhmää on ehkä alkuaan ollut *raukkamäinen*, joka nykyään on levikiltään yleissuomalainen ja merkitsee yleisimmin 'pelkurimaista, selkärangatonta'.

Kansankielen subst.kantaisista *mainen*-adjektiiveista suuri enemmistö on yksivartaloisten sanojen johdoksia. Kaksivartaloisen nominatiiviin perustuvat kuitenkin ne kaksi johdosta, joista Sanakirjasäätiön kokoelmista on kaikkein eniten tietoja, nimittäin *lapsimäinen* ja *miesmäinen* (tarkemmin jäljempänä). Muita: *järvimäinen*, *lampimäinen*, *lehtimäinen*, *mäkimäinen*, *susimäinen*, *vesimäinen*, *kääremäinen*, *kevätmäinen*, *nahjusmäinen*, *pensasmäinen*, *vierasmainen*, *hevosmainen*, *ihmismäinen*, *pakkasmäinen*.

Subst.kantaisia *mainen*-johdoksia voidaan yrittää ryhmitellä sen mukaan, kuinka vakiintunut niiden merkitys on. Subst.kantaiset *mainen*-johdokset ilmaisevat kyllä säännöllisesti vertailua: johdoksen (tai sen pääsanan) tarkoitteen ilmoitetaan olevan jossakin suhteessa verrattavissa kantasanan tarkoitteeseen, olevan kuin kantasanan tarkoite (*koiramäinen* 'kuin koira').²¹ On kuitenkin

²¹ On vain harvoja tietoja subst.kantaisista *mainen*-johdoksista, jotka eivät ilmaise vertailua. Lähinnä possessiivinen merkitys näyttäisi olevan kyseessä seuraavissa *haltiomäinen*, *kuviomäinen* ja *läskimäinen* -johdosten esimerkeissä: »Siin-oli sitte haltijomainem paikka» (= talo) (Hals, P. Suihkonen 1969—70, MA) / »Sielä (talossa) oli semmonen

melkoisia eroja siinä, onko kantasanan merkityksen rajoissa mahdollista valita ominaisuus, jonka suhteen johdoksen tarkoitetta verrataan kantasanan tarkoitteeseen, vai tapahtuuko vertailu aina (tai yleensä) saman ominaisuuden suhteen. Koiralla esim. katsotaan olevan monia hyviä ominaisuuksia, joiden suhteen ihmistä voitaisiin verrata koiraan: koiran sanotaan olevan viisas, uskollinen, vähään tyytyvä jne. Adjektiiviin *koiramainen* ovat kuitenkin valikoituneet koiran negatiiviset »ominaisuudet»: sana on merkitykseltään erittäin kielteinen ja tarkoittaa 'ilkeää', 'hävytöntä', 'törkeää' jms. Muunlaisia tietoja sen käytöstä ei ole. Tällaisia johdoksia, joissa monista mahdollisista ominaisuuksista on valittu yksi ja joiden merkitys siis on vakiintunut, käsitte- len ensin. Niitä voidaan pitää leksikaalisina yksikköinä, eivätkä ne useimmissa tapauksissa varmaankaan ole aivan nuoria.

Sekä merkityksen vakiintuneisuudesta että levikistä päätellen vanhaa kerrostumaa *mainen*-johdoksissa edustavat ne, joiden kantana on eläimennimi. Niiden levikki ulottuu myös itämurteisiin, jopa karjalaan. Huomiota kiinnittää sekin, että eläimennimien johdokset ovat hyvin näkyvästi esillä vanhemmissa kirjallisissa lähteissä. Jo Jusleniuksella on *pukkimainen*, Gananderilla lisäksi *härkämäinen* ja *sikamainen*. Eurén, joka kieliopintekijöistä ensimmäisenä luettelee *mainen*-johdoksia, esittää kahden adj.kantaisen esimerkin (*hyvämainen* ja *pahamainen*) lisäksi vain sanat *härkämäinen*, *karhumainen*, *koiramainen*, *sikamainen* ja *susimainen* (ks. alaviitettä 5). Ahlqvistin ainoat esimerkkisanat ovat *sikamainen*, *akkamainen* ja *koiramainen* (SKR). Kokoelmista olen järjestelmällisesti tutkinut *koiramainen*, *sikamainen* ja *susimainen* -johdosten levikin ja merkitykset. *Koiramainen* tunnetaan useimmilla päämurrealueilla sekä karjalassa (Naa Muurl Pöy Karin Pus HKyr Hat Iit Nmo Tär Rov KemJ Juv Kont Maan RisJ; Tunkua Ilom). Se on kaikkialla jyrkästi negatiivinen sana, jota selitetään sel'aisilla ilmauksilla kuin 'ilkeä', 'hävytön', 'törkeä' jne. Esim. »Minä olin sitten niin koiramainen ihimenej jotta joka vain kääntyy (rintamarivistössä vastoin komennusta) mua vastapäätä nim minä syliin silimille» (Nmo, A. Ojajärvi 1939) / »Ellä koiramaisesti, ei solèt tavälinen ihminen ollenkhan» (väärintekijä, vilpillä elää) (Tär, Inkeri Tuovinen 1938) / »Oli se koiramainer ryssä, perkeleen koira» (kun hyökkäsi Suomeen) (Rov, S. Hämäläinen 1941) / »d'o ilgied olla koiramaini mieš!» (Ilom, KKS). *Sikamaisesta* on niin ikään tietoja useimmilta päämurrealueilta, kaakkois-

kuvijomainen, semmonej juovikkainen kissa» (Kärs, Anja Vähäaho 1972, MA) / (Eräät siat kasvuaikana lihavina kasvavat:) »ne erinommaisel läskimäissä kasvaa» (Kiih, R. Nirvi 1937). Erikoislaatuinen merkityssuhde on himankalaisessa tiedossa, jonka mukaan *vierasmainen* merkitsee 'vieraista pitävää', esim. »Se on hirviäv vierasmainen että niitä pitäs ollam mökki täynnä» (R. Jussila 1968—70, MA). Deminutiiviseksi voitaisiin johtimen merkitys tulkita Nummelta tallennetuissa sanoissa *nälkämäinen* ja *janomainen*, esim. »On vähä janomainenki, joisisiv vähä jotaan mutten juur vettä senttä» (Raakel Saario 1964).

murteet mukaan lukien²² (Raum Muurl Pern Vam Viht HKyr PunL Kalv Hat Hol Heino Iit Eli Kym Oulu ATor Tär Rov Kuop Maan Iis Kong RisJ Hyr Suu Muol Äyr VuoR Sak Pari Lemi); karjalasta sanan esittää K. F. Karjalainen Rukajärveltä. *Sikamainen* merkitsee 'siivotonta, törkyistä'; useimmissa esimerkeissä on puhe taloudenpidosta. Esim. »Siä on sittes sikamainen huusholli, siä on niir ruakotonta ettei oikeen sisällev viittim mennä» (Vam, E. Lepistö 1938) / »Semmonen sikamaenen emäntä se heitteär roeskaotti taekinoa sinne' 'uunin toakse» (russakoille) (RisJ, T. Liljebld 1932) / (Oikein kun ajattelee, niin) »kyl se ol'hyvi sikamaine se siivo» (taloissa entisaikaan) (Lemi, V. Ruoppila 1933). *Susimainen* on merkitty vain lounais- ja hämäläismurteiden alueelta (PyhR Lait KarTi Kaar Hali Pern Nak Vam Pöy PunL Mou Tot Hat Pad Jäms), missä se vakiintuneesti merkitsee 'ahnetta, ahmattia'. Esim. »Kyl oot sis susimainen kum paat noim paksulti voita leipäs päälle» (PunL, O. Suvanto 1964). Tavallaan vastakohtaa mainitunlaisille negatiivisesti värittyneille eläimennimien johdoksille ilmaisee *ihmismäinen* 'siivo, kunnollinen, kohtelias jms.', joka sek in tunnetaan lounais- ja hämäläismurteiden alueella (Raum Lait Myn TaiS Mas Pern Nak Hui Somero Viht HKyr PunL Urj Hat Tamm Porn Myr Jäms). (Vrt. Hakanen, Adjektiivien vastakohtasuhteet suomen kielessä s. 105.)

Terminluonteisena '(vielä) nuorta, keskenkasvuista' tarkoitavana adjektiivina käytetään lounais- ja hämäläismurteissa sanaa *lapsimainen*. Yhtenäisen levikkialueen ääripitäjiä ovat MerK Isoj Park Ruov Petä Län Luo Haus Viht, minkä lisäksi on muutama luotettavalta vaikuttava erillistieto (KalJ Sot SuoS). Esim. »Sillon ko mää olè tommone lapsmaine ollus sanotti sianoi» (Mas, Marita Haapio 1970, MA) / (Kun) »pantiil lapsmaisek kehäämää» (tuli lanka huonoa) (Köy, Pirkko Holmberg 1961) / »Ne ol' lapsmaisii ku siröva» (nim. sitoivat lyhteitä elopellolla) (Num, Pirkko Nopola 1962) / »Lapsimaiset ja naikkoset tavallisestip periä veti» (Park, Liisa Salonen 1962) / »Oltiin mansikassa tuolla kerta, minä olin semmonel lapsimaine» (Petä, Virtaranta, Sana ei sammaloidu s. 137). Joskus harvoin sana merkitsee muussa mielessä lapsenomaista, 'lapsellista', esim. »Niin nuari ja lapsmaine» (MerK, Irmeli Müller 1959) / »Minä olin niil lapsmainem minä itkin aina» (Haus, M. Vilppula 1967—68, MA). — '(Vielä) nuorta, keskenkasvuista' merkitsemään käytetään lounaissuomalais-hämäläisellä alueella muidenkin lasta tai nuorta henkilöä tarkoittavien substantiivien *mainen*-johdoksia, mm. sanoja (*f*)*likkamainen, kakaramainen, kloppimainen, mukulamainen, nuijamainen, penikkamainen, pikkupoikamainen, poikamainen, varsamainen*. Esim. »Mä olin semmonen kakaramainej ja käviv varraastamassa niitä kakkonauriita» (Tei, Pirkko

²² *Koiramaisesta* ei ole tietoja kaakkoismurteiden alueelta. Sakkolan kokoelmassaan Lauri Hakulinen esittää sanan *sikamainen* mutta huomauttaa, että yleensä koko *mainen*-johdin on murteelle outo (1920).

Kallio 1969—70, MA) / »Ku minä semmoinen nuijamainen olin niin niitä (posetiivareita) kuluki usei» (KanP, Leila Leinonen 1973—74, MA) / »Niin kauvan ko-o semnem poikamaine ja semne ni o hauskaki» (olla merillä) (Raum, Kirsti Tuominen 1973—75, MA). Vrt. *ihmismäinen, miesmäinen*, jotka välistä tarkoittavat 'aikuismaista, täysikasvuista'.

Monesti *mainen*-johdoksen kantasanalla on yksi niin selvä ja voimakas merkitys, ettei oikeastaan ole valinnan varaa siinä, minkä ominaisuuden suhteen johdoksen tarkoitetta verrataan kantasanan tarkoitteeseen. Voidaan sanoa, että kantasanan merkitys tällöin määrää johdoksenkin merkityksen. Tähän ryhmään lukisin esim. adj:n *huoramainen*, jonka levikin olen tarkistanut Sanakirjasäätiön kokoelmista. Sanasta on yllättävän vähän tietoja: muutamista lounais- ja hämäläismurteiden pitäjistä (Myn TaiS Rai Hat Hol Porn Myr Iit) sekä Yli-Iistä (Liisa Näppä 1968—69, MA). Vastaavanlainen ihmisen »laatunimitys» on kantana esim. johdoksissa *hummerimainen* (Viht) ja *nahjusmainen* (SaaJ). Samaan ryhmään lukisin ne johdokset, joissa kantana on esim. ainesana tai jonkin selväpiirteisen esineen tai muodostuman nimitys, sillä niidenkään merkitykseen ei juuri jää vaihtoehtoja. Tällaisista on esimerkkejä eri päämurrealueilta. Seuraavassa lueteltavat ovat Muoto-opin arkiston kokoelmista. Lounaismurteet: Raum *vellimäinen* / / siirtymämurteet: MerK *huippumainen, laaksomainen* / Viht *puuromainen, santamainen, trattimainen* / / hämäläismurteet: Virr *piikkomainen* / KanA *neulamainen, pussimainen* / Vehk *jauhomainen* / / Etelä-Pohjanmaan murre: Töy *nollamainen* / / keski- ja pohjois-pohjalaiset murteet: Hals *neliömäinen* / Him *piikkomainen, piirtomainen* (piirto 'kudinvarras') / Kal *rasvamainen* / HaaV *kettinkimäinen, pölymäinen* / Pat *pahkamainen, rynnimäinen* / YIi *piikimäinen* / Kui *pensasmainen, vesimäinen* / / Peräpohjo-lan murteet: Sod *pensasmainen* / / savolaismurteet: PieJ *vellimäinen* / LapL *puuromainen* / PyhOl *riukumainen* / Piht *piikkimäinen* / Uur *puuromainen, verkko-mainen* / Keu *aaltomainen*.

Kolmantena ryhmänä subst.kantaisten *mainen*-johdosten joukossa voidaan pitää niitä adjektiivieja, joiden merkitys on sikäli vakiintumaton, että riippuu olennaisesti kontekstista, minkä ominaisuuden suhteen johdoksen tarkoitetta verrataan kantasanan tarkoitteeseen. Esimerkiksi voidaan ottaa se johdos, josta Sanakirjasäätiön kokoelmissa — oman kyselyni vastaukset mukaan lukien — on kaikkein eniten tietoja, nim. *miesmäinen*. Sana on nykyisin yleis-suomalainen, mutta kokoelmista on selvästi nähtävissä, ette i se kaikkialla ole kuulunut vanhaan murteeseen. Tätä sanaa ei ole kysytty Keräily-sanastossa, ja stipendiaattikokoelmissa siitä onkin tietoja vain lounais- ja hämäläismurteiden alueelta (ei Kaakkois-Hämeestä), lisäksi yksinäinen muistiinpano Utajärveltä (J. Kemilä 1942) ja Nilsiästä (S. Härmäläinen 1940). Päälippaassa oli tietoja suunnilleen Vihdistä Nurmekseen vedetyn linjan luoteispuolelta (valtaosa Sanastajassa 67 v. 1954 julkaistun kyselyn 47: 1907 vastauksia),

kunnes oma kyselyni 1964 tuotti kymmeniä vastauksia myös tämän linjan kaakkoispuolelta (vaikka juuri tätä johdosta ei kyselyssä mainittukaan). Lounaissuomalais-hämäläisellä alueella sanan käyttö on moni-ilmeistä. Mouhijärvellä esim. michen tavoin esiintyvä nainen, aikamiehen tapoja ja puhetta jäljittelemään pyrkivä pikkupoika, vankantekoinen esine tai vaikkapa suuri ruoka-annos on miesmäinen (E. Niinimäki 1965). Rymättylässä hyvin ja vahvaksi tehtyä työtä arvostellaan »oike miäsmäiseksi» (Hilja Rautsala 1965), Eräjärvellä mainittiin »miäsmäiseksi» Eenokin kirvesvartta, jossa oli mittaa ja vahvuutta yli oman tarpeen (K. Lehtinen 1965). Hämeenkyrössä vahva kalja on »miäsmäistä» (Ruoppila—Soutkari, Suomalainen murrelukumisto s. 38). Sanan käytöstä yleensä kiittävänä, myönteistä arvostusta ilmaisevana adjektiivina on useita tietoja (Kalan Rym Myn Num Mou). Positiivisessa mielessä 'aikuismaista' (nuoresta pojasta puhuttaessa) sana myös voi tarkoittaa (Pert Pöy Aur Somero KanA). Sekä lounaissuomalais-hämäläisellä alueella että sen ulkopuolella sanaa käytetään naista tarkoittavien pääsanojen yhteydessä, jolloin sen sävy yleensä on negatiivinen. Lounaissuomalais-hämäläisen alueen ulkopuolelta ei tietoja muunlaisesta käytöstä juuri olekaan (poikkeukset: Jäms Tok). Naista voidaan miesmäiseksi nimittää eri syistä: jos hän on kovin kookas tai roteva, tekee miesten töitä, ryyppää, tupakoi tai kiroilee. »Nainen ei saisi olla miesmäinen eikä mies naismainen», huomauttaa S. Wuorio Huittisista.²³

Toiseksi esimerkiksi merkitykseltään vakiintumattomista subst.kantaisista johdoksista sopii *herramainen*, josta on melko paljon tietoja lounais- ja hämäläismurteista (ei muualta). »Herramaisuuden» eri puolia valaiskoot seuraavat esimerkit: »Siäl (talossa) on sit herramaist et om matokki permannol» (Viht, M. Vilppula 1968—71, MA) / »Ei sillon vielä osattu olla niin herramaisia et olis silmät pesty joka aamu niin ko ny» (MetM, Suomen kansan murrekirja I s. 100) / »Jumpurissa (hevosen valjaisiin kiinnitetystä isossa, umpikuorisessa kellossa) oli herramaisempi (= hillitty, arvokkaalta kuulostava) ääni» (Tamm, Else Tantt 1959). Kokoelmassa on runsaasti yksittäistietoja *mainen*-johdoksista, joiden merkityksen täsmällisesti osoittaa vain konteksti ja jotka ainakin vaikuttavat merkitykseltään suhteellisen vakiintumattomilta. Voimakkaasti sidoksissa kontekstiin ovat ymmärrettävästi uudissanat, joita produktiivinen *mainen* jatkuvasti tuottaa. Seuraavassa luettelen Muoto-opin arkiston esimerkkisanat, jotka olisin taipuvainen lukemaan »merkitykseltään vakiintumattomien» ryhmään. Siirtymämurteet: MerK *käärmemäinen*, *keisari-*

²³ Vastaavasti adjektiiveja *naismainen*, *akkamainen*, *muijamainen* ja *ämmämäinen* yleisimmin käytetään väheksyvästi miehestä. Mutta kuten *miesmäinen* länsialueella on kehittynyt yleisesti kiittäväksi, on esim. *ämmämäinen* kehittynyt yleisesti väheksyväksi adjektiiviksi. Esim. »Ku joku tyä on huanostit tehty ni sanotaan että 'se on niin ämmämäistä'» (Tyrvää, Virtaranta, Vanha kansa muistelee s. 51).

mainen / Viht emäntämäinen, pappimainen, poikamainen, rouvamainen, laattamainen, lehtimäinen, pölkkimäinen / | hämäläismurteet: KanP maisterimainen, satumainen / Juup lautamainen / Vehk kellomainen / | keski- ja pohjoispohjalaiset murteet: Him kissamainen / HaaV omenamainen / Raahe poikamainen / Kui kalliomainen, lampimainen, niittymäinen / | savolaismurteet: Sääm limppumainen / Kont järvi-mäinen / PieJ latomainen / LapL orjamainen / PyhOl kellarimainen / Vesa lautamainen / Uur poikamainen. Esim. »Se o semmone keisarimaine paikka» (MerK, Raija Happonen 1967—68) / »Kuka semmosia uskoo, niin satumaisia juttuja?» (KanP, Leila Leinonen 1973—74) / »Se (ilves) on kissamainej ja kynnepitkät» (Him, R. Jussila 1968—70) / »Semmosta poekamaesta kiusoa» (teh-tiin) (Uur, E. Rautkorpi 1972—73).

Tarkastelematta ovat vielä muoto-opilliset erikoistapaukset l. ne sekä subst.-että adj.kantaiset *mainen*-johdokset, joissa liittymistapa on tavallisuudesta poikkeava.

Pulmallisia analysoitaviksi ovat ne johdokset, joissa kannan ja johtimen rajalla on yksinäis-*m:n* sijasta geminaatta-*m*. Tällaisia on useista eri adjektiivista sekä subst:sta *lapsi*. Mahdollisuuksia geminaatan selittämiseen on periaatteessa ainakin kolme: a) kyseessä eivät olekaan *mainen*-johdokset vaan komparatiivin tai superlatiivin *inen*-johdokset, sillä 3. tavun alkuperäis-diftongin eteen on suomessa kehittynyt heikko aste (esim. *suuremmäinen* pro **suurempainen*) (ks. Terho Itkonen, Nykysuomen tutkimusta ja huoltoa s. 30—42, erit. s. 36—38), superlatiivi taas on yleensä omaksunut komparatiivin konsonantismin (*suurimmainen* pro **suurimainen*); b) *mainen*-johdin liittyy genetiiviin (*suuremmäinen* < *suuren* + *mainen*); c) kyseessä on sekundaarinen geminaatta kuten laajalti ns. superlatiivisissa adjektiiveissa (*pitkämäinen* pro *pitkämäinen* kuten *etummainen* pro *etumainen*, *sisämmäinen* pro *sisämäinen*).

Adjektiivin superlatiivin *inen*-johdokset on helppoa pitää erillään *mainen*-johdoksista merkityksen perusteella. Moderatiivisten *mainen*-johdosten levikin keskeisalueelta Tyrväästä on kuitenkin tallennettu pari erikoislaatuista muodostetta, joiden merkitys vastaa samakantaisen *mainen*-johdoksen merkitystä mutta muoto on superlatiivisen adjektiivin: *nuarimmainen* 'nuorenpuoleinen, nuorehko' ja *pitkimmäinen* 'pitkänomainen', esim. »Se oli silloiv vielä nuarimmainen komee miäs» (Marjatta Räsänen 1950) / »Kum maanto oli tulluv voillen niin se pestiij ja pitkimmäisesä astijasa se sitten koottiin» (Ritva Halttu 1959).

Komparatiivin *inen*-johdosten erottamiseen geminaatallisista *mainen*-johdoksista on *a/ä*-vartaloiden osalta tarjona muotokriteeri: komp:n tunnuksen edellä vartalovokaalia yleensä edustaa *e* (*vanha* : *vanhempi*, *vanhemmainen*). Kun tämän muotokriteerin ohella olen hyödyntänyt merkityksenselityksiä ja kontekstien antamia vihjeitä, olen tullut siihen tulokseen, että adj:n komparatiivin *inen*-johdoksia käytetään suomessa harvakseltaan itämurteissa. Sieltä

niiden levikki jatkuu karjala-aunukseen, lyydiin ja vepsään. Puhtaista länsimurteista on tiedossani vain lounaismurteiden pohjoisryhmän subst. *vanhemmais* 'vanhemmat'. Lähinnä karjalan vaikutukseksi selittynevät ne muuttamat johdokset, joita on merkitty Pohjois-Pohjanmaalta ja Peräpohjolasta, nim. *paremmainen*, *enemmän*, *vähemmän* ja *isommainen*. Kirjakielissä adj:n komparatiivin *inen*-johdoksia on käyttänyt kaksi runoilijaa, joille ne todennäköisesti ovat olleet tuttuja heidän kotiseutunsa kielestä: paltamolaissyntyinen Kajaanin ja Sotkamon kirkkoherra Juhana Frosterus sekä Matias Salamnius, jonka synnyinseutuna pidetään joko Salla- tai Siikajokea. Frosteruksella on sururunossa v:lta 1788 *paremmainen* (Agricolasta Juteiniin s. 383), Salamniuksella Ilolaulussa 1690 *pienemmän* (s. 4) ja *suuremmainen* (s. 27).²⁴

Geminaatallisia johdoksia, jotka merkityksiltään ja käytöltään rinnastuvat *mainen*-johdoksiin, on tallennettu sieltä täältä lounais- ja hämäläismurteista (kartassa I ne on osoitettu omalla merkillään). Lounaismurteet: Raum *uudemaine* 'äskettäin tullut' (nim. kanttori) (Kirsti Tuominen 1973—75, MA) / PyhR *piänemäine(n)* 'pienehkö, pieneläinen, vähän liian pieni',²⁵ *uuremaine(n)* 'uudenpuoleinen' (Saini Laurikkala 1924, 1929) / Pern *lapsema(i)ne(n)* 'lapsekas, lapsimäinen', *lömmysemä(i)ne(n)* 'lämpimähkö', *piänemä(i)ne(n)* 'pienehkö, pieneläinen', *rikkama(i)ne(n)* 'rikkaanlainen', *sinisemä(i)ne(n)* 'sinertävä', *suurema(i)ne(n)* 'suurehkö', *uurema(i)ne(n)* 'uudehkö', *kiltimä(i)ne(n)* 'kiltinlainen', *viarama(i)ne(n)* 'vieraanlainen, oudohkö' (V. Myrsky 1920—32) / Kiika *hullummaise näköne* 'hullunkurisen näköinen' (V. Tuominen 1960) // siirtymämurteet: Loi *isömmäisem* (= suurehkon) *palstam poika* (Ilma Hakulinen 1937) / Viht *uuremmainer rakennus* (M. Vilppula 1968—71, MA) // hämäläismurteet: Tyrvän *heikommainen* 'heikohkö' (Einikki Hirviranta 1948) / NurJ *turhammaista lipraamista* (E. Saarimaa 1960) / Iit *pitkämmäi(n)* 'pitkänomainen, soikea' (Aino Oksanen 1926—30). Kaikkiaan lounaismurteista siis on tallennettu johdokset *pienemmän*, *suuremmainen*, *uudemmainen*, *lapsellinen*, *kiltimmäinen*, *hullummainen*, *rikkaammainen*, *vieraammainen*, *lämpöisemmäinen* ja *sinisemmäinen*, siirtymämurteista *uudemmainen* ja *isommainen*, hämäläismurteista *pitkemmäinen*, *turhammainen* ja *heikommainen*.

²⁴ Molemmat Salamniuksen johdokset selittää komparatiiviseksi Ganander: *pihatohon pjenemmäiset* = 'de sämre på lagården', *suuremmainen* 'nägot större'.

²⁵ Sellaisissa lounaismurteiden muodossa kuin *piänemäine*, *uuremaine*, *lapsellinen* jne. voitaisiin kantaosa tulkita pelkäsi sanavartaloksikin. En ole kuitenkaan halunnut lukea niitä eri tyyppiin kuin samojen pitäjien *uuremaine*, *kiltimäine*, joissa heikkoasteisuus osoittaa, että kannan ja johtimen rajalla on ollut pitkä konsonanttiaines.

Periaatteessa sellaiset lounaismurteiden muodot kuin *hassumaine*, *hullumaine*, *isömaine*, *kurjamaine* jne., ts. kaikki astevaihteluttomien yksivartaloisten kantasanojen johdokset, voitaisiin käsitellä vasta tässä, koska niissäkin tietysti on mahdollista olettaa toisella tavunrajalla olleen geminaatta. Ne on kuitenkin luettu nominatiivialkuisen normaalityyppiin nojautuen toisaalta siirtymä- ja hämäläismurteiden kantaan ja toisaalta siihen, että lounaismurteistakin on sellaisia esimerkkejä kuin *flickkamaine*, *poikamaine*, *sikamaine*; *lapsellinen*, *nuormaine*, *uusmaine*, *nätmaine*, *mukulmaine*; *ihmismaine*, *miäsmaine*.

Useimmat näistä sanoista ovat moderatiivisia adjektiiveja ja rinnastuvat siis käytöltään lounais- ja hämäläismurteiden moderatiivisten *mainen*-johdosten normaalityyppiin. *Pitkämäinen*, *turhammainen*, *lapsellinen* ja *hullummainen* ovat merkityksiltään ja käytöltään verrattavissa vastaaviin nominatiivikantaisiin johdoksiiin *pitkämäinen*, *turhammainen*, *lapsimäinen* ja *hullummainen*, joiden levikkialueelta ne on tallennettukin.

Kyseisen tyyppisistä johdoksista on kirjallisiakin tietoja. Jo Jusleniuksella ja Gananderilla on moderatiivijohde *isommainen*, Renvallilla lisäksi *kylmämmäinen* (s.v. *mainen*) ja *suuremmäinen*.

Sikäli kuin tällaisiin johdoksiiin on kirjallisuudessa kajottu, ne huomatakseni on analysoitu osiin gen. + *mainen*. Jo Renvall esittää *isommainen*-muotoa käytettävän »pro *ison-mainen*», *suuremmäinen*-muotoa »pro *suuren-mainen*». Hakulisella on *lapsimäisen* murteellisena rinnakkaismuotona *lapsenmainen* (SKRK³ s. 140). Sanakirjasäätiön hakusanoituksessa on ymmärrettävästi epäjohdonmukaisuutta: jopa samakin sanastaja (V. Myrsky) on merkinnyt toisinaan *nm:n*, toisinaan *mm:n*. Jos katsotaan vain kantaa, sen genetiiviksi tulkitseminen tuntuu kaikissa esimerkitapauksissa täysin oikealta. Mutta genetiivikantaisuutta olisi kai pidettävä oireena *mainen*-johdosten yhdyssanaimaisesta hahmotuksesta, minkä kanssa on ristiriidassa se, että *mainen* johdonmukaisesti noudattaa vokaalisointua (*turhammainen* mutta *pitkämäinen*). Olisinkin taipuvainen jättämään avoimeksi mahdollisuuden, että kyseessä on samantapainen sekundaarinen geminaatta kuin ns. superlatiivisissa adjektiiveissa hämäläismurteissa ja laajalti muuallakin (esim. *alamainen* > *alammainen*, *etumainen* > *etummainen*, *sisämäinen* > *sisämmäinen*). Muistettakoon edellä esitetyt tyrvääläiset johdot, joiden muotoon varmasti ovat vaikuttaneet juuri superlatiiviset adjektiivit. Lounaismurteissa olisi kai oletettava geminaatan ensin kehittyneen ja sitten lyhenneen (vrt. Rapola, SKÄL s. 278). *mainen*-johdot kuitenkin eroavat superlatiivisista adjektiiveista siinä suhteessa, että niissä geminaatan esiintyminen on jäänyt aivan sporadiseksi.

Sellaiset muodot kuin *piänemäinen(n)*, *lapsemäinen(n)* jne. ovat omiaan johtamaan ajatukset genetiiviin ehkä myös siksi, että niissä suffiksi(aineksi)a edeltää vartalo eikä nominatiivi. Niissä saattaa kuitenkin piillä jääne *e*-vartalosta muodostettujen *mainen*-johdosten oletettavasta primaarityypistä, jossa johdin on liittynyt sanavartaloon eikä nominatiiviin. Varmempia todisteita siitä, että tällainen tyyppi todella on ollut olemassa, on saatavissa hämäläismurteista. Esimerkkejä on vain vähän, mutta niiden syntyä olisi hankala selittää, ellei niitä ymmärrettäisi johdosten normaalityyppejä edustaviksi relikteiksi. Ne ovat *mainen*-johdosten levikin keskeisalueilta: Vilj *lapsellinen* 'lapsi, lapsekas', esim. »Mutta jos oli lapsellinen parsilla, niin niitä oli kaks» (Pauliina Säkki 1940) / Vilp *lapsellinen* 'nuori', esim. »Oli se (leikkaaminen) täyttä jopia semmottelle lapsemaiselle» (Anna-Liisa Mäenpää 1947) / Hat *kaaremäinen*

'kaareva', *nuaremainen* 'nuorehko' (U. Tuomola 1945). J. H. F. Mahnin neuvokkirjan suomennoksessa, jonka kieli on lähinnä hämäläisväristä, esiintyy *pienemäinen* (»Pienemäisen luudan latva», s. 134; 1877).

Edellä on osoittautunut, että sekä adj.- että subst.kantaisista *mainen*-johdoksista valtava enemmistö on yksivartaloisten sanojen johdoksia, joissa kanta voidaan hahmottaa vartaloksi yhtä hyvin kuin nominatiiviksikin. Sen, että kyseessä ainakin alkuaan on ollut vartalo, tekevät todennäköiseksi relikti-muodot, joissa *mainen* seuraa kaksivartaloisen sanan vokaalivartaloa. Näyttää siis siltä, että *mainen* alkuaan on aidon johtimen tavoin liittynyt kantasanan vokaalivartaloon. Alkuperältäänkin se näin ollen lienee johdin eikä yhdyssosa.

Analysoimani aineiston perusteella olen taipuvainen kaavailemaan *mainen*-johdosten morfologisen kehityksen monessa suhteessa samanlaiseksi kuin *läntä*-loppuisten adjektiivien kehitys (ks. Suomen *läntä*-loppuiset adjektiivit s. 123—127, 243—246). Vaikuttamassa ovat myös olleet samat syyt. *mainen*-johdoksissa kuten *läntä*-adjektiiveissakin alkuperäisintä tyyppiä edustavat »puhtaat» johdokset, joissa kahden deminutiivijohtimen kombinaatio seuraa sanavartaloa (*koiramainen*, *lapsemainen*, *kylmämäinen*; *vähäläntä*, *lyheläntä*, *laihalanta*). Yksivartaloisten kantasanojen *mainen*-johdokset ovat yleensä jääneetkin tälle tasolle. Mutta koska kanta sellaisissa johdoksissa kuin esim. *koiramainen*, *kylmämäinen* on mahdollista hahmottaa nominatiiviksi yhtä hyvin kuin sanavartaloksikin ja painosuhteet vielä ovat omiaan edistämään yhdyssanamaista hahmotusta, se on alettu hahmottaa nominatiiviksi ja saatu näin malli nominatiivikantaiselle tyypille *lapsimäinen*, *pienimäinen* (pro *lapsemainen*, *pienemäinen*). Tähän vaiheeseen on yleiskielessä kauttaaltaan ja murteissakin yleensä jääty. *mainen* ei — toisin kuin *läntä* — ole siirtynyt vokaalisoinnun ulkopuolelle. Nykyiset *mainen*-johdokset ovat morfologisesti erikoislaatuisia johdoksen ja yhdyssanan rajatapauksia: johdosten tapaan ne ovat vokaalisoinnun alaisia, mutta nominatiivialkuisuus viittaa yhdyssanamaiseen hahmotukseen. Eriytyisen selvästi yhdyssanamaisuus näkyy *inen*-nominien johdoksissa, joissa esiintyy kons.vartalo kuten yhdyssanoissa (*ihmismäinen*, *hiljaismainen*). Vielä yhdyssanamaisempaan suuntaan kehitys on jatkunut, kun *mainen* satunnaisesti levikkinsä laitamilla on joutunut vokaalisoinnun ulkopuolelle (esimerkit lueteltu edellä s. 176). Genetiivialkuisuutta *mainen*-johdoksiin ei ole kehittynyt, mikäli hyväksytään se esittämäni käsitys, että *pitkämäinen*-tyypissä ei ole kyse genetiivistä vaan mukautumisesta ns. superlatiivisten adjektiivien äännekehitykseen.

Tarpeen tuskin on pohtia, ovatko subst.- vai adj.kantaiset *mainen*-johdokset alkuperäisempiä. Kahden deminutiivijohdoksen kombinaationa *mainen* on voinut liittyä adjektiiviin yhtä hyvin kuin substantiiviinkin. Adjektiivien yhteydessä se on saanut moderatiivisen merkitysvivahteen, kuten yleisesti muutkin deminutiivijohtimet. Adj.kantaisten johdosten edustus sekä kansan-

kielessä että vanhahkoissa kirjallisissa lähteissä on niin vankka, että niitä ei tekisi mieli pitää subst.kantaisten rinnalla ainakaan sekundaarisina. Subst.-kantaisten valtava ekspansio kirjakielessä lienee tapahtunut myöhään, vasta varhaisnykysuomen ja nyky-suomen kaudella. Kuten edellä on mainittu, olen Vanhan kirjasuomen arkistosta tavoittanut *mainen*-johtimen liittyneenä vain kolmeen subst.kantaan; kaikki tiedot ovat 1700-luvun jälkipuoliskolta. Tehdävissä, joissa nykykieli käyttää *mainen*-johtinta, on vanhassa kirjasuomessa muita johtimia, mm. *llinen* (esim. *herrallinen*, *huorallinen*, *lapsellinen* ~ *lapsillinen*, *koirallinen*). Osuutensa *mainen*-johtimen ekspansioon on varmaan ollut myös vierailta esikuvilla: nykykielen *mainen* on näppärä käännös esim. ruotsin *isk* ja *aktig*, saksan *isch*, *lich*, *haft* ja *artig* -lopuille. Ehkä satunnainen mutta kuitenkin huomiota kiinnittävä piirre on, että vanhoissa kirjallisissa lähteissä *mainen* ei esiinny juuri muunlaisten kuin elollista olentoa tarkoittavien substantiivien yhteydessä. Edellä (s. 180—) on jo kiinnitetty huomiota eläimennimien yleisyyteen kantasanoina. Esimerkkejä muista elollista olentoa tarkoittavista kantasanoista: Jusl. *connamainen*, *äijämäinen*, *ämmämäinen*; Gan. *huoramainen*; Renv. *herramainen*, *lapsimainen*; Ahlqv. (SKR) *akkamainen*. Kansankielen subst.-kantisista johdoksista ovat levikistään päätellen vanhaa kerrostumaa — eläimennimikantaisten ohessa — ainakin *lapsimainen*, *ihmismäinen* ja *miesmäinen*.

Eräänlaisia *mainen*-johdosten rinnakkaistapauksia ovat vanhojen kirjallisten lähteiden johdokset, joissa *ma* + *inen* -kombinaation sijasta esiintyy kombinaatio *ma* + *s* (taivutustyyppi *pensas* : *pensaan*). Samoista kantasanoista on yleensä — joko samassa lähteessä tai muualla — myös *mainen*-johdos. Jusleniuksen sanakirjassa *ma* + *s* -tyyppiä edustavat seuraavat johdokset: *caljamas*, *-an* 'loram sapiens; spisöl lik' / *coiramas* 'gerro; skalckachtig' / *mäkims*, *-än* 'equus currens in declivi; skenande häst i backar'²⁶ / *poicamas*, *-an* 'puerilis; barnslig' / *sicamas*, *-an* 'sui similis; swinachtig' / *tackumas*, *-an* 'pilos habens perplexos; raggig' / *äijämäs* 'senilis; gammalachtig, gubbelijk'. Samat johdokset esiintyvät myös Gananderin, Renvallin ja Lönnrotin sanakirjoissa. Taivutuksen osoitus on yhtäpitävää (esim. Gan. *caljamas*, *-maan*, Renv. *koiramas*, *-maan*). Vaikuttaa siltä, että Jusleniuksen seuraajilla ei näistä johdoksista juuri ole ollut ensi käden tietoja, vaan sanat selityksineen ovat periytyneet sanakirjasta toiseen. Lönnrot esim. tyytyy yleensä viittaamaan vastaavaan *mainen*-johdokseen; *mäkims*-sanan kohdalla hän nimenomaan mainitsee sen saaneensa sen Renvallilta. Autenttisista tiedoista saattaisi kuitenkin olla kysymys Lönnrotin *caljamas*- ja *koiramas*-artikkeleissa. Edelliseen sisältyy esimerkki (*caljamas* *juoma*), jälkimmäisessä selitys poikkeaa aikaisemmista. Lönn-

²⁶ Saman kannan *mainen*-johdos tunnetaan Vermlannista, joskin merkitys on melko etäinen: *mägmaïne* 'vuoren haltija', esim. »Teällä on ollu paljon niitä mägmäisiä, pieniä mäggubia» (T. Liljebld 1930). — Tavallinen mäessä vaikeasti hallittavan hevosen nimitys suomen itämurteissa on *mäkimys*.

rotin mukaan *koiramas* on toisaalta halventava nimitys koiramaiselle ihmiselle (vertauskohtana *konna*), toisaalta Raamatun rekistereissä käännös hepr. Chelub-nimelle. Viimeksi mainittu tieto on kiintoisa. Ainakin jo v:n 1758 Raamatun rekistereissä *koiramas* esiintyy selityksenä kahdellekin heprealaiselle henkilönnimelle. Nimeä Caleb (nykysuomen ortografiassa Kaaleb, merk. 'koira', 4. Moos. 14: 6) selitetään sanoilla »Muhkia, tuima, Coiramas» (2. rek. 1 3 b), nimeä Chelub (Kelub, merk. todennäköisesti 'kori', 1. Aik. 27: 26) sanoilla »Cori, Coiramas» (2. rek. 1 4 a).

Jusleniuksen kirjaama johdostyyppi on jo miltei täysin jäänyt käytöstä, sillä vain pari tietoa on osunut Sanakirjasäätiön kokoelmiin. Jämsästä on tallennettu johdokset *susimas* ja *kelkkämäs*, esim. »Se on nin sušmas ihmine, se hottijoa ruokoaki ihan kun suš» (Selma Patajoki 1909) / »kelekkämäs äjjä» = 'rivakka ikäänsä katsoen, työhönpystyvä' (id. 1916). Edellistä voidaan verrata lounais- ja hämäläismurteiden adj:iin *susimainen* 'ahne'; jälkimäisen kantasana on *kelkkä*, kuten osoittavat samaa merkitsevät rinnakkaisjohdokset *kelkkävä* (Virr) ja *kelkkämys* (Vim Lappa Evi). — Eräät kansankielen *mus* : *mukse* -johdokset ovat merkitykseltään varsin lähellä *mainen*-johdoksia, esim. *koiramus* (MänH) ~ *koirimus* (Kuhmo) 'petosta ja koiruutta harjoitettava', *noitamus* (SaaJ) ~ *noitimus* (Ilo) 'noituri, noita-', *mätämys* (Äht) 'mätä esine'. *ma* + *ikko* -yhtymästä saattaisi olla kyse johdoksessa *sikamikko* 'siivoton (ihminen)', josta on tietoja toisaalta Satakunnasta (Vam PunL), toisaalta Peräpohjolasta (Kemi KemJ).

mainen-johdin on selvästi produktiivistunut vain suomen lounais- ja hämäläismurteissa. Silti on viitteitä siitä, että se — tosin vähäfrekvenssisenä — on ollut käytössä laajemmaltikin. Itämurteissa tunnetaan esim. *outomainen*, jota ei varmaankaan kirjakieli ole levittänyt, itämurteissa ja/tai karjalassa *liikamainen*, *suikkomainen*, *soikkomainen*, *kiukkamainen* ja *akkomainen* ~ *äkkömainen*, joista ei ole lainkaan tietoja länsimurteiden puolelta. Eläimennimikantaisten johdosten levikki ulottuu myös karjalaan (*koiramainen*, *sikamainen*). Virossa *mine* ~ *mane* -johtimiset adjektiivit yleensä ilmaisevat sijaintisuhteita, mutta joskus johtimella Wiedemannin mukaan on muitakin funktioita (samoja kuin *line*, *lane*, *lik* -johtimilla). Suomen *mainen*-johdoksiin verrattavissa ovat Wiedemannin esimerkit *rooŋmine* 'bogenförmig' ja *rusmine* ~ *ruskmine* 'gelbroth' (Grammatik der Ehstnischen Sprache s. 220). Muistettakoon vielä, että liivissä on denominaalinen adjektiivinjohdin *limi* (ks. Sjögren, Livische Grammatik s. 31—32), jonka jälkiosa varmaankin on rakentunut osista *ma* + *inen*.

Myöhemmin selvitettäväksi jää, onko tässä käsitellyllä *mainen*-johtimella geneettistä yhteyttä ns. superlatiivisten adjektiivien johtimeen vai onko *ma* + *inen* -kombinaatio syntynyt useampia kertoja.

Die denominalen *mainen-*Ableitungen im Finnischen

Päivi Rintala

mainen/mäinen ist im Neufinnischen ein äusserst produktives denominales Adjektivsuffix. Mit Hilfe dessen lässt sich fast von jedem beliebigen Substantiv ein Adjektiv mit der Bedeutung 'dem Denotat des Stammwortes entsprechend, in irgendeiner Hinsicht daran erinnernd' ableiten (z.B. *poika* 'Junge' → *poikamainen* 'jungenhaft', *käpy* 'Zapfen' → *käpymäinen* 'zapfenartig'). Es gibt auch von Adjektiven gebildete, ihrer Bedeutung nach deminutive oder moderative Ableitungen, doch entstehen davon in der Hochsprache wohl keine neuen mehr. Im rückläufigen Wörterbuch des Finnischen sind ca. 15 Spalten mit *mainen*-Ableitungen gefüllt, meiner Rechnung nach 890 Ableitungen. Davon sind 873 von Substantiven und nur 17 von Adjektiven abgeleitet. 81 % der Ableitungen gehen von einem einstämmigen Grundwort aus. In den einstämmigen Ableitungen kann die Basis entweder als Stamm oder als Nominativ aufgefasst werden (z.B. *poikamainen*), bei den zweistämmigen Ableitungen ist es deutlich der Nominativ (z.B. *nuolimainen* 'pfeilartig', *sammalmainen* 'moosartig', *laitosmainen* 'anstaltsartig'). Das Ableitungssuffix folgt stets der Vokalharmonie (*poikamainen* 'jungenhaft' — *tyttömäinen* 'mädchenhaft').

Hinsichtlich der Herkunft des Suffixes *mainen* herrscht die Vorstellung, dass es eine Ableitung mit *inen* vom Substantiv *maa* sei. Diese Erklärung findet sich z.B. bei Tunkelo (Vir. 1914 S. 132), Hakulinen (SKRK³ S. 140) und Penttilä (SK S. 191). Diese Etymologie geht wenigstens zurück auf Ahlqvist (SKR S. 75) und weiter auf Renvall (Finsk språklära 1840 S. 21). Man ging davon aus, dass *maa* im Finnischen auch 'Beschaffenheit, Art' bedeutet habe und *mainen* sich entwickelt habe wie *lainen* (< *lajinen*, vgl. *laji* 'Art'). Diese Etymologie möchte ich

mit semantischen wie auch morphologischen Begründungen widerlegen.

Zunächst einmal ist offenbar, dass *maa* im Finnischen nur in der Terminologie des Kartenspiels 'Beschaffenheit, Art' bedeutet hat (Pik, Herz, Karo und Kreuz als die vier Farben der Spielkarten heissen *maa*). Diese Funktion hat *maa* offenbar durch seine Bedeutung 'Farbe' übernommen, die ihm in den östlichen osfi. Sprachen (Karelisch, Lüdisch und Wepsisch) auch zukommt. In den Nachbarsprachen wird die 'Kartenart' gerade mit dem Wort bezeichnet, das sonst 'Farbe' bedeutet (schwed. *färg*, dt. *Farbe*, russ. *масть*). Solche Wendungen wie *samaa maata* 'genauso, in derselben Art', *toista maata* 'anders, von anderer Art', *eri maata* 'verschieden, unterschiedlich', *yhtä maata* 'gleich, ein und derselben Art' gehen eindeutig auf das Kartenspiel zurück. Sie sind auch heute etwas salopp umgangssprachlich und kommen in gewählter Rede nicht in Frage. Eine Ableitung mit *mainen* dagegen ist stilistisch wertfrei. Beachtenswert ist ferner, dass es neben den Pronominalphrasen keine solchen Ausdrücke gibt wie **semainen* oder **senmäinen*, **toismainen* oder **toisenmäinen*, sondern *mainen* tritt nur an Substantive und Adjektive (vgl. mit *sitä lajia* 'dieser Art' — *sellainen* 'solch', *toista lajia* 'anderer Art' — *toisenlainen* 'andersartig').

Auf der morphologischen Seite müssen die Vokalharmonie und die Form des Grundwortes berücksichtigt werden. Wäre *mainen* eine Ableitung vom Substantiv *maa*, würde man erwarten, dass es ausserhalb der Vokalharmonie geblieben wäre wie auch die anderen unselbständigen Grundbestandteile, die von einem selbständigen Nomen abgeleitet sind. So stehen beispielsweise *lainen* und *moinen*, mit denen *mainen* in der

Länge und der Struktur vergleichbar ist, ausserhalb der Vokalharmonie (*tyhmäläinen* 'dummlich'; *minkämöinen* 'was für ein', dial. *tyhmämöinen* 'ziemlich dumm'). Ein zweiter morphologischer Unterschied liegt darin, dass alle grammatikalisierten Grundbestandteile, z.B. gerade *läinen* und *moinen* sowie *puoleinen* (*kylmänpuoleinen* 'ziemlich kalt') und *päiväinen* (*pahapäiväinen* 'schlimm'), regelmässig mit dem Genitiv verbunden werden und nicht mit dem Stamm oder dem Nominativ wie *mainen*.

Meiner Meinung nach setzt sich *mainen* aus dem Deminutivsuffix *ma/mä* und *inen* zusammen. Das kann man erstens damit begründen, dass sowohl in der finnischen Hochsprache als auch in den Dialekten die *mainen*-Ableitungen einstämmiger Grundwörter strukturmässig völlig den Ableitungen gleichen: das die Vokalharmonie befolgende *mainen* wird mit einer Ausgangsform verbunden, die ebenso gut als Stamm wie auch als Nominativ aufgefasst werden kann. Aus den Dialekten von Häme sind ferner solche Reliktformen bekannt wie *lapsemainen* 'kindlich', *kaaremainen* 'bogenartig', *nuoremäinen* 'jugendlich', *pienemäinen* 'kleinlich', wo *mainen* wie ein echtes Ableitungssuffix an den Vokalstamm eines zweistämmigen Wortes tritt. Meines Erachtens hat sich die morphologische Entwicklung der *mainen*-Ableitungen in vieler Hinsicht wie die der auf *-läntä* ausgehenden Adjektive vollzogen (s. Verf.in, Suomen *läntä-loppuiset adjektiivit* [Die auf *-läntä* ausgehenden Adjektive im Finnischen] S. 123—127, 243—246). Den ursprüng-

lichsten Typus vertreten die »reinen« Ableitungen, wo die Suffixverbindung auf den Wortstamm folgt (*koiramäinen*, *lapsemainen*, *kylmämäinen*; *vähäläntä*, *lyheläntä*, *laihalanta*). Die *mainen*-Ableitungen von einstämmigen Grundwörtern sind denn auch auf dieser Stufe verblieben. Da jedoch das Grundwort in Ableitungen wie *koiramäinen*, *kylmämäinen* ebenso gut als Nominativ wie auch als Stamm aufgefasst werden kann und eine komposita-artige Erfassung noch durch die Akzentverhältnisse gefördert wird, stand der Weg offen für die nominativische Auslegung, wodurch man zu dem tatsächlich mit einem Nominativ beginnenden Modell kam, zum Typ *lapsimäinen*, *pienimäinen* (pro *lapsemäinen*, *pienemäinen*). Die heutigen *mainen*-Ableitungen sind besondere Grenzfälle zwischen Ableitung und Kompositum: wie die Ableitungen unterliegen sie der Vokalharmonie, der nominativische Beginn aber weist hin auf eine kompositahafte Erfassung.

Die *mainen*-Ableitungen sind typisch für die finnischen Dialekte im Südwesten und in Häme, sporadisch begegnen sie jedoch auch in den finnischen Ostdialekten und im Karelischen, nach Wiedemann auch im Estnischen. Die starke Expansion des Suffixes in Verbindung mit substantivischen Ausgangswörtern dürfte erst relativ spät in der Schriftsprache geschehen sein. Zum Teil war dabei sicher das Bedürfnis von Bedeutung, Entsprechungen zu schaffen für die z.B. im Schwedischen auf *-aktig*, im Deutschen auf *-haft* und *-artig* endenden Adjektive.

Osoite:

Anschrift:

Turun yliopisto

Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos
SF-20500 Turku 50